

Forandringens brise

HISTORISK TIDSSKRIFT 1988-2003

AF

JAN PEDERSEN

På Dansk Historikermøde i 1995 forelæste Inga Floto, Historisk Tidsskrifts tidligere redaktør (1973-82), over emnet »Relevans, disciplin, helhed« (96:1). Det drejede sig om fagets rammer og normer. Inga Floto omtalte, hvordan »bindestregshistorierne« havde anfægtet den politiske histories hegemoni, og konkluderede: »Vi står rent faktisk på en slagmark, og det er der mange grunde til«. Ved en ny forelæsning i samme regi elleve år senere, i 2006, sagde hun indledningsvis: »Efter min opfattelse befinder dansk historievidenskab sig i en særdeles frugtbar periode, kendetegnet ved, at der kan skrives om alt, og at alle metoder kan tages i anvendelse« (»Historiesyn – syn i historien«, 107:1).

Et skift havde altså fundet sted. Den overleverede tradition og den politiske historie overlevede processen, og større mangfoldighed blev nu understøttet af en ny pluralisme oven på en fase med nighedannelser. Som slagmarksmetaforen fortæller, var ændringen ikke spændt af uden kamp eller i det mindste gnidninger.

Hvad angår pluralisme, var Historisk Tidsskrift allerede i slutningen af 1980'erne, ved den her behandlede periodes begyndelse, alsidigt i sammensætningen af sit stof. Samtidig fastholdt tidsskriftet sin gamle rolle som garant for kontinuitet og fagets traditionelle dyder. Gennemblader man hæfterne, finder man mange eksempler på hård kritik og ivrig meningsudveksling, men dette vidner netop om mangfoldighed. Slagmark er et vel farverigt billede at benytte, når fagets tilstand og udvikling betragtes gennem Historisk Tidsskrifts prisme. Ikke desto mindre rammer de to sammenfattende beskrivelser i forelæsningerne noget rigtigt. Der var en spænding til stede, som udløstes i en ny normaltilstand. Men konflikterne optrådte kun med mellemrum, glimtvis, i forskelligartede skikkelser og ofte vævet sammen med mere neutrale og kontinuerlige former for historisk analyse og kritik, uden høj profil eller polemisk sigte.

I dette kapitel tilstræbes det at tydeliggøre forandringsprocessen. Hovedvægten ligger på at skelne brudfladerne og søge en forklaring på, hvorfor de fandt sted, vel vidende, at denne tilgang måske i for vidt omfang nedspiller betydningen af fagets gradvise og kontinuerlige videreudvikling. Først gennemgås to af de mest åbne og iøjnefaldende eksempler, nemlig relevans- og biografidebatten og debatten om Erslev og den sproglige vending. Derefter skildres udvalgte dele af stoffet om middelalder, besættelsestid og kold krig med henblik på at forstå, hvordan og i hvilken grad forandringerne slog igennem, ikke kun i principdebatter, men også ude i fagets tematiske forgreninger. Undersøgelsen fortsætter i mere diffus orden ved kortere eksempler fra andre emner og perioder. Endelig gives nogle smagsprøver fra debatter i forbindelse med anmeldelser og andre bogkommentarer, afsluttende med behandlingen af værket *Dansk identitetshistorie*. Sidstnævnte bruges til at rekapitulere nogle hovedmotiver fra det foregående og lægger dermed op til kapitlets konklusion.

Forening, bestyrelse og redaktion

I hovedparten af dette kapitel spiller indholdet i HT hovedrollen, mens baggrunden i fagmiljøet og det bredere omgivende samfund har den vigtigste birolle. Man kunne også have lagt vægten på forenings- og redaktionsarbejdet ud fra den betragtning, at overvejelser og beslutninger her direkte viser kernen i, hvad der gik for sig, når man lavede et forskningstidsskrift som HT. Forholdet mellem på den ene side de saglige forskningsmæssige hensyn og på den anden side de involverede personers karrieremæssige og forskningspolitiske motiver og eventuelle konflikter har med god grund stået i centrum i nogle af de tidligere kapitler i denne bog.

Rent bortset fra det beskedne skriftlige kildemateriale, der er overleveret – man må afvente, at de involverede udgiver deres erindringer – er der også en anden grund til i dette kapitel at fokusere på artiklerne, nemlig at foreningen ikke længere dannede ramme om dybe konflikter og kontroversielle handlinger. Den var i det væsentlige en udgiverforening, hvis sekretærer, dvs. redaktørerne, drev de daglige forretninger, som ikke omfattede meget andet end tidsskriftet.

Det hører dog med til historien, at Den danske historiske Forening fortsatte en tidligere, kortvarig tradition med danske historikermøder: Todayes arrangementer, hvor historikere og enkelte andre historisk interesserede samledes i et fælles forum for at høre foredrag og diskutere i plenum og grupper. Foreningens sekretærer, altså HT's redaktører, og lejlighedsvis samarbejdspartnere opstillede et program med

håndplukkede emner og oplægsholdere. Der var selvfølgelig også god lejlighed til uformelle kollegiale og venskabelige samtaler mellem deltagere, der kom fra hele landet. Oplæg og i særdeleshed fællesforelæsninger kunne i en del tilfælde omsættes til en trykt artikel i HT. Dansk Historikermøde blev inden for denne periode holdt i 1995 (København), 1998 (Odense) og 2003 (København).

Hen over årene 1988 og -89 afløste Carsten Due-Nielsen og Anders Monrad Møller Esben Albrechtsen og Hans Kirchhoff som redaktører for *Historisk Tidsskrift*. Redaktionen forblev dermed lokaliseret i København, nærmere betegnet på Institut for Historie ved Københavns Universitet. Foreningens formand var først Erling Ladewig Petersen, Odense/Syddansk Universitet (1982-2000) og derefter Inga Floto, Københavns Universitet (2000-2006).

De historiske tidsskrifters miljø

Den herskende fred i bestyrelse og redaktion var ikke uden årsag. Det historiske fagmiljø var ikke længere bestemt ved toneangivende professorers forhold til hinanden og magt over andre. Gruppen af fastansatte forskere o.l. var for længst blevet bredere, en udvikling der fortsatte i 1990'erne. Den økonomiske krise i kølvandet på efterkrigsopsvinget klingede af, studenteroptaget voksede, og der blev åbnet for nye ansættelser på universiteterne, efter at talentfulde unge forskere i løbet af de trange 1980'ere mere som en regel end en undtagelse havde set deres adgang til en fast stilling blokeret. Konkurrencen var hård, men faget var ekspanderende, hvilket gav grobund for at opnå opmærksomhed og merit ved at opdyrke nicher, der kunne tilføje noget nyt til faget. Vejen til fagets prestigefyldte indercirkel gik dog ikke på noget tidspunkt via stædig forbliven i samme isolerede spor. Ordet »bindestregshistorie« blev da også mest brugt som gemytlig betegnelse for, at de specialiseringsmuligheder, der altid havde været til stede, nu var blevet flere i tal. En og anden undrede sig måske over de mange emner, der i øjeblikkets entusiasme kunne blive udråbt til et større forskningsfelt med en presserende dagsorden. Der kan også momentvis have optrådt fortrydelighed over, at de studerendes og yngre forskeres opmærksomhed på klassiske temaer og problemstillinger blev fortyndet eller ligefrem bortledt af øjeblikkets valgmuligheder og lejlighedsvis modebølger. Set fra nutidens standpunkt er det dog klart, at der ikke var nogen fragmentering på vej.¹

¹ Carsten Due-Nielsen kunne allerede tydeligt slå dette fast i »Dansk historieforskning i 1990erne«, *Historisk Tidsskrift för Finland* 1998:1, s. 52-68. I denne omarbejdede ver-

Behovet for plads til det nye havde ikke desto mindre indflydelse på tidsskriftverdenen i form af en langtfra rigoristisk, men dog tydelig arbejdsdeling. HT og det Aarhus-baserede *Historie* udgjorde de »traditionelle« tidsskrifter og var dermed naturlige konkurrenter om forfatteres og læseres gunst. De kunne spejle sig i hinanden og bruge modparten som *benchmark* med hensyn til de mange parametre, en redaktion skal indstille for at afstemme et forskningstidsskrifts høje indgangsbarriere med åbenhed, alsidighed, læserappel og fleksibelt og imødekommende samarbejde med forfatterne. De to tidsskrifter udmærkede sig ved at dække bredt og gøre det kontinuerligt, således at f.eks. middelalderforskere vedblivende havde et sted at publicere, selv om deres arbejde ikke altid så let kunne indpasses i de skiftende dagsordener, men lagde sig i møjsommeligt forlængelse af traditionen.

Omnibustidsskrifternes relative eksklusivitet og den omhyggelige manuskriptpleje med grundig gennemarbejdning forud for publicering kunne give tidsskrifterne prestige og virke tiltrækkende på forfattere, der ønskede at meritere sig. På den anden side fulgte der med denne profil en distance og forsigtighed og måske en mangelfuld kontakt mellem redaktion og potentielle bidragydere, som kunne føre til stofmangel, et genkommende problem i HT's historie. Et symptom på dette var publiceringen af omarbejdede specialer. Disse artikler var som regel meget vellykkede, og de illustrerer tydeligt, hvor godt et niveau det er muligt at opnå alene gennem universitetsuddannelsen. Ikke desto mindre er det vel tænkeligt, at denne mark var blevet opdyrket mindre flittigt, hvis flere allerede meriterede historikere havde stået i kø med deres manuskripter og konkurreret om at få dem optaget.

Også *Den jyske historiker* var et alsidigt tidsskrift, som dækkede fagets emner i fuld bredde, men i anden rytme og andet format end HT og *Historie*. Med sine temanumre, skrevet af inviterede forfattere og gæsteredaktører, understøttet af en fast, ret stor redaktionel støttegruppe, lykkedes det i høj grad udgiverne at være dagsordensættende og præstere aktualitet, således at tidsskriftet i vide kredse blev set som mere spændende end HT. Det var i *Den jyske*, man blev forsynet med

sion af et oplæg på Det 23. nordiske Historikermøde i Tammerfors gav forfatteren, HT's daværende redaktør, en overordnet beskrivelse af dansk historieforskning og ikke mindst dennes historiske forudsætninger og udvikling. Han afviste påstanden om fragmentering af faget, men fremhævede derimod kombinationen af mangfoldighed og bred enighed om de centrale spørgsmål (s. 68). Øjeblikkets relative harmoni var dog indlejret i et spændingsfelt mellem på den ene side de foregående årtiers ekspansion og politiske konflikter og på den anden side de store forventede virkninger af de institutionelle forandringer i forskningsverdenen, som var på vej.

nyskrevne introduktioner til fagets nye bølger, og her man i fuldt flor mødte brud mod ortodoksien. Hæftet *Det kulturhistoriske opbrud* (1991) var et signal om, at det endegyldigt var i orden at give sig kulturhistorien i vold. *Den jyske historiker* var en effektiv strømpil, men indlagde sig også fortjeneste ved at trække interessante specialemler frem i lyset, som man på ingen måde kunne forvente ville blive næste sæsons mode. Prisen for at opnå disse virkninger var efter sagens natur en manglende evne til løbende at optage artikler om andre ting end de udvalgte temaer. Nyhedsrelevansen og skarpheden blev i nogle tilfælde opnået ved at trykke indlæg, som ikke fuldt opfyldte traditionelle akademiske kriterier for belæg, soliditet i argumentationen og sproglig og stilistisk kvalitet.

Fortid og Nutid, udgivet af Dansk Historisk Fællesråd, var i den her skildrede periode et fremadstormende tidsskrift og på nogle områder en reel konkurrent til HT. Grundlagt i 1914 var det velkonsolideret i det faglige mediebillede og nød opbakning fra mange højt meritede historikere. Det var ikke et omnibustidsskrift, men dækkede et bredt område med både akademisk og folkelig appel, nemlig kultur- og lokalhistorie. Med den kulturhistoriske opblomstring og fornyelse i 1980'erne fik tidsskriftet vind i sejlene. Det hjalp yderligere, at mange af de yngre kulturhistorikere betragtede deres eget område som et af fagets mest dynamiske felter, som med hensyn til teorier og tilgange både kunne og burde udfordre traditionen. *Fortid og Nutid* blev et vigtigt forum for kritik og debat.

Arbejderhistorie var mere specialiseret end *Fortid og Nutid*, men gennemgik ellers en nogenlunde tilsvarende udvikling. Kulturhistorien gjorde tidsskriftet bredere end før, og artiklerne appellerede til en større læserskare end de efterhånden relativt få, der interesserede sig særligt for arbejderbevægelsens og socialismens udvikling. Et andet udvikelsesområde var den almindelige politiske historie, for så vidt denne knyttede sig til arbejderbevægelsen, hvad den jo ofte gjorde. Den Kolde Krigs historie begyndte på samme måde at fylde en del i spalterne.

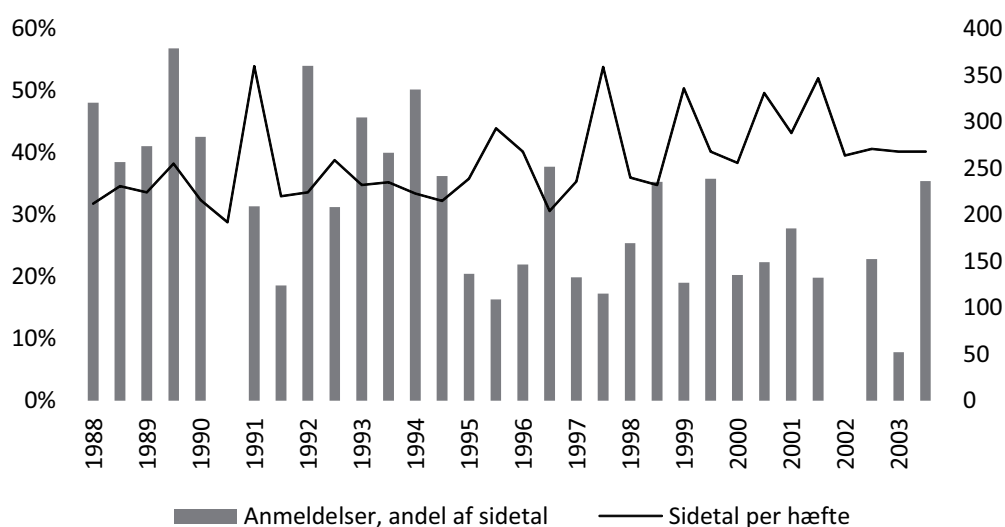
Forfatterne og stofmassen

Disse år, hvor historiefaget ekspanderede, og internettet endnu ikke var blevet en dominerende platform, var en gylden periode for tidsskrifterne. HT blev nok udfordret, men ikke rystet af de andre tidsskrifters fremdrift. Den meget store spændvidde i tidsskriftets bidrag var et væsentligt aktiv. I særdeleshed borgede anmeldelserne for dette.

Foruden en håndfuld lange, grundige anmeldelser af værker, der behandlede kerneemner eller åbnede for drøftelse af principielle forhold, rummede hvert hæfte en lang sektion med »korte anmeldelser«, sat med mindre typer end tidsskriftets øvrige indslag.

Anmeldelser er populært stof hos læserne, fordi det forener en hurtig introduktion til et emneområde med debattens spænding og nerve. Enkelte anmeldere trak et stort læs, men bruttotruppen var bred. De fleste stykker var skrevet med omhu, ofte også med ildhu. I dag er det ikke let for en tidsskriftredaktør at rekruttere anmeldere til den stadige strøm af nye bøger, og man kan undre sig over, hvordan det dengang lod sig gøre. En stor redaktionel indsats har været en af betingelserne, men dette har igen været betinget af paratheden hos de potentielle anmeldere. At skrive en anmeldelse er ikke kun krævende, fordi bogen skal nærlæses og gennemtænkes, men også fordi anmelderen borger for vurderingens kvalitet med egen troværdighed og faglig reputation. Med andre ord, det er en betragtelig udfordring, samtidig med at meriteringsafkastet ikke er overvældende stort. Når det alligevel – lige som tidligere, men i modsætning til nu – kunne lade sig gøre at bringe mange anmeldelser i hvert hæfte, skyldes det bl.a., at fagets medieplatforme har ændret sig markant de seneste 10-15 år. I 1990'erne var HT, selv om publikums opmærksomhed skulle deles med flere andre større historiske tidsskrifter, en fælles referenceramme. Læserne så frem til at gennempløje anmeldelsessektionen med henblik på ajourføring, belæring og ikke mindst underholdning.

Mod periodens slutning var e-plattformene begyndt at tage over. Det kongelige Biblioteks e-tidsskrifter gav let adgang til udenlandske tidsskrifters anmeldelsesstof, og i Danmark begyndte forskellige faglige hjemmesider at gøre sig gældende. Især historie-online.dk, på nettet fra 2003, fortjener at blive nævnt. De mange tilbud på nettet har ikke fjernet relevansen af eller behovet for de store, grundige, omhyggeligt redigerede artikler og anmeldelser i det klassiske forskningstidsskrifts format, men funktionen som almindeligt samlingspunkt for historieinteresserede er blevet forstyrret og begrænset af websiternes større publiceringshastighed, fleksibilitet og mere umiddelbare tilgængelighed. Hos den unge generation finder man et særlig markant og mere generelt præferenceskift i netmediernes favør. I slutningen af den behandlede periode var disse tendenser endnu ikke så tydelige som i dag. Ikke desto mindre var anmeldelsernes andel af tidsskriftets sidetal noget faldende, jf. figur 1.

Figur 1. Omfang og stoffordeling, HT 1988-2003

Også forfatterne til de egentlige artikler blev rekrutteret bredt, men overvejende blandt historikere ansat i universitets- og arkiverdenen. Herfra omfattede de alle trin på karrierestigen, alle aldre, alle større kronologiske og tematiske specialer og alle landets hoveddele, skønmæssigt dog med en overrepræsentation af Københavnsområdet og specielt Københavns Universitet. Forfattere fra udlandet optrådte kun sjældent og ikke længere væk fra Danmark end Norge og Sverige. Den hyppigste fremmede gæst var ansat så tæt på som Skåne. Harald Gustafsson, Lunds universitet, var således ophavsmand til debatartiklen »Dansk historia i nordiskt perspektiv - eller tyskt?« (98:2) og anmeldte de to første bind af *Dansk udenrigspolitikks historie* (103:2). En anden svensker, Lars Hermanson, var ophavsmand til en af periodens mest interessante middelalderartikler, nærmere omtalt nedenfor.

I denne fremstilling er det ikke muligt at yde alle hovedgrupper, endsige enkeltpersoner, retfærdighed. De senere omtalte artikler er ikke udvalgt efter faglig fortjeneste – eller det modsatte – men med henblik på at eksemplificere og illustrere en fælles udvikling. Det ville dog være urimeligt at fortie, at bestemte personer havde en høj profil i kraft af enten særlig hyppig eller særlig prægnant optræden eller begge dele. Niels Thomsen, Københavns Universitet, og Bernard Eric Jensen, Danmarks Lærerhøjskole/DPU, hørte begge til denne gruppe. Deres forskellighed på så mange andre punkter giver et fingerpeg om spændvidden i forfattergruppen.

Foruden hovedstammen af klassiske forskningsartikler af 20 til 40 siders længde samt anmeldelser rummede HT flere andre bidragskategorier. En af de vigtigste var oversigtsartiklen, som præsenterede et væsentligt forskningsområde, ofte fra ikke-dansk historie, ved at gennemgå den nyere litteratur, analysere udviklingen og gøre status op, så området fremstod tilgængeligt for de mange læsere, der ikke havde hverken tid eller mulighed for løbende at følge med. Eksempler fra perioden er »Lyndon B. Johnson – på vej mod en revurdering. En oversigt« (92:1) og »'America at its best'? Debatten om USAs antikommunistiske tradition i historiografisk perspektiv« (98:1) (begge Regin Schmidt); »Debatten om Goldhagens Holocaust-tolkning. En fagligt vigtig eller fagpolitisk nødvendig diskussion?« (97:1) (Karl Christian Lammers); »Christian IVs udenrigspolitik i nyt lys« (98:1) og »Københavns historie i nyt lys. En litteraturoversigt« (101:2) (begge Karl-Erik Frandsen).

Friere bidrag af essayistisk eller kritisk karakter under rubrikken »Diskussion« var en anden betydningsfuld gruppe, som der nedenfor vil blive bragt en del eksempler på. Dertil kommer nekrologer – en gammel genre – samt en af mange højt værdsat innovation, nemlig den årlige oversigt over universitetsspecialer i historie tilvejebragt første gang for året 1998 af censorformand Erik Jørgensen (99:1).

Ved optælling findes, at artikler og debatter² for perioden som helhed optog omkring to tredjedele af sidetallet og anmeldelserne ca. 30 pct, mens en restgruppe på 4-5 pct. bestod af nekrologer og meddelelsesstof samt specialelisterne. Artiklernes og debatternes fordeling på emner og perioder fremgår af hosstående tabel. Økonomisk og social historie var særlig stærkt repræsenteret i det 19. århundrede, men uforholdsmæssigt svagt efter 1914, hvor den politiske historie var dominerende med over 50 pct. Politisk historie og samtidshistorie stod begge, betragtet hver for sig, for omkring en tredjedel af totalen, jf. de kronologiske og tematiske opsummeringer i henholdsvis nederste linje og spalten længst til højre i tabellen. Den store vægt på det 20. århundredes historie forekommer ikke meget overraskende, den almindelige fagudvikling taget i betragtning. Der er næppe sket de store forandringer i fordelingsmønstret hen over perioden; således var den politiske histories andel ganske stærkt svingende, jf. figur 2. Bind 90 udgør et sandt undtagelsesår, idet ingen af bidragene var typisk politisk historie; en del af forklaringen er, at hæfte 2 havde særligt fokus på en økonomisk-historisk emnekreds, nemlig finansielle forhold.

2 Inklusive meningsudvekslinger i kølvandet på kritiske anmeldelser.

Artikel- og debatstofs fordeling på perioder og temaer, HT 1988-2003, opgjort efter sidetal

Tema	Al- ment og på tværs af pe- rioder	Periode				Op- gjort samlet efter tema
		-1500	1500- 1800	1800- 1914	1914-	
Teori, metode m.m.*	46 %	3 %	2 %	8 %	16 %	16 %
Politisk og mi- litær historie**	3 %	31 %	33 %	25 %	52 %	32 %
Økonomisk og social historie	26 %	26 %	26 %	35 %	11 %	22 %
Kultur- og idé- historie	9 %	16 %	30 %	27 %	6 %	15 %
Øvrige og på tværs af temaer	16 %	24 %	9 %	4 %	15 %	14 %
Kolonnesum	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Opgjort samlet efter periode	21 %	17 %	18 %	12 %	32 %	100 %

* Omfatter historiografi, teori, metode, teknik, kilder. Artikler, typisk 'oversigter', der gennemgår historiografisk materiale primært med henblik på at belyse et bestemt historisk emne, indgår under det for emnet relevante tema.

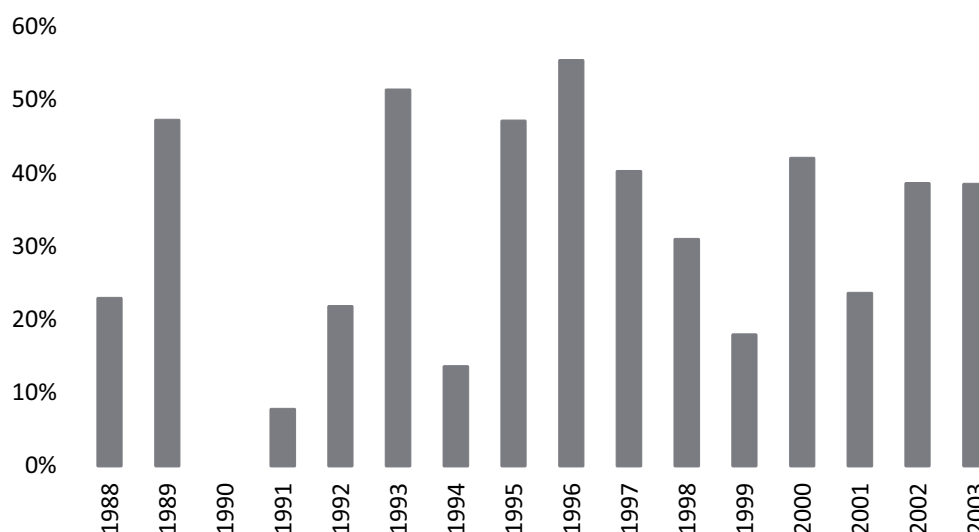
** Omfatter desuden diplomati- og forvaltningshistorie. Artikler om sociallovgivning o.l. er medtaget, når hovedvægten ligger på den politiske proces mere end på f.eks. lovgivningens samfundsmæssige betydning.

Redaktionens arbejde

Det forskningspolitiske system var i 1990'erne ikke så aktivt dagsorden-sættende og normdannende som i dag, hvor truslen – den være sig reel eller indbildt – om at blive lukket ude fra den faglige og økonomiske cirkulation, hvis man ikke følger parolerne, har bragt en vis ensretning og følgagtighed til miljøet. Således var det ikke på tale, at *peer review* skulle være en obligatorisk fremgangsmåde, hvis man ville publicere

forskningsartikler. Det betød dog ikke, at HT's redaktører afgjorde de indsendte manuskrippers skæbne arbitrært. Efter behov blev artikelforslagene sendt til særlig sagkyndig kommentering og eventuelt til omarbejdelse hos forfatteren, ledsaget også af redaktørens råd og forslag, forud for slutredigeringen.

Figur 2. Politisk histories andel af artikelstoffets sidetal, HT 1988-2003, opgjort per bind

Afhandlinger bragtes hyppigere og hyppigere med engelsk summary. Gennem hele perioden blev de i reglen oversat af Michael Wolfe, som ydede en fornem indsats på dette felt. Enhver oversættelse blev direkte forelagt forfatteren med henblik på godkendelse, endnu før den blev sendt til redaktørerne. På den måde sikrede Wolfe sig, at ophavsmanden ikke følte sig fejlrepræsenteret ved hans arbejde, og at eventuelle senere ændringer fuldt ud var redaktørernes ansvar.

Den praktiske produktionsproces var en del tungere end i dag. Besiddelse af computere var noget nyt sidst i 1980'erne. Fra det tidspunkt blev elementær tekstbehandling og brug af e-mail indført gradvis og uden større postyr i historikermiljøet. Man talte meget om det, og kolleger hjalp hinanden med at finde ud af det. HT's »Vejledning til forfatterne« på omslagets side 3 viser, hvordan den almindelige udvikling i it-brug afspejlede sig i tidsskriftets produktionsrutiner. Vejledningen lød oprindeligt: »Manuskripter indsendes til redaktionen i to eksemplarer. ... Manuskripterne skal være renskrevet på maskine, med bred margin og dobbelt linjeafstand, tekst for sig og noter for sig.« I 89:1 tilføjedes

så: »Disketter modtages gerne«. I 1993 blev formuleringen ændret i obligatorisk retning: »Manuskripter til artikler og større anmeldelser ledsages af diskette i alm. format.« Ved århundredeskiftet blev ledsagende diskette krævet for alle bidrag. Et par år senere var overgangen til fuld digital håndtering næsten tilendebragt, idet muligheden af at indsende som *attachment* kom med, vist nok med et efterslæb i forhold til den faktisk benyttede fremgangsmåde. Yderligere nogen tid gik, før kravet om to ledsagende papirkopier faldt officielt væk. De skiftende formuleringer afspejler redaktionens, men nok især forfatterens digitale tilvænningsproces foruden nødvendigheden af digital levering til trykkeriet.

Tidsskriftets layout og typografi undergik ikke væsentlige forandringer i perioden. Det gjorde standardtilrettelæggelsen – som skildret ovenfor – af de enkelte hæfter heller ikke. Den eneste undtagelse fra denne regel var 90:2, der for at fejre tidsskriftets nyligt overståede 150 års jubilæum blev tilrettelagt som et særnummer om finanshistorie, for det meste den danske, i perioden ca. 1500-1800. Den danske historiske Forenings formand, Erling Ladewig Petersen, udtrykte i forordet ønsket om, at valget af dette emne kunne bidrage til at knytte bedre forbindelse mellem tidsskriftet og »det omgivende samfund«. Forhåbningen fra hans side – væsentligt mere end fra redaktørernes – var, at det sofistikerede, men samtidig praktisk-virkelighedsnære emne og specielt artiklernes afsløring af, at moderne finansvæsen har lange rødder tilbage i tiden, ville vække opmærksomhed. Man kan læse det lidet realistiske udsagn som et memento om, at kredse inden for faget nærede bekymring for den ændringsproces, samme fag var i færd med at gennemgå, med fare for håndgribelige tab og udsigt til en kun uvis gevinst. Resten af dette kapitel handler ikke om bekymringerne, men om selve ændringsprocessen.

Styrende forhåndsantagelser

Sammenhængen mellem de indholdsmæssige ændringer i HT's artikler og de bagvedliggende forandringer i forskningsmiljø og samfund er vanskelig at indfange i umiddelbar og håndgribelig form. Eftersom historie er et bredt forskningsområde med stadige fornyelser, kan det være vanskeligt overhovedet at bestemme, hvornår nye varianter afviger så meget fra det kendte, at der er tale om et nyt hovedmønster. Derfor opstilles et sæt skematiske ideer at holde den konkrete udvikling op mod. De tre styrende motiver udspringer af et stiliseret, men forhåbentlig genkendeligt periodisk helhedsbillede.

Det første motiv er *den sproglige vending*, dvs. den stigende tendens til at se repræsentationsmekanismer og talehandlinger som primære, selvberørende studieobjekter, således at opmærksomheden på tegnet vokser på bekostning af opmærksomheden på det betegnede.

Det andet er *den identitetspolitiske vending* med vægt på varierede og skiftende, individuelt oplevede tilhørsforhold frem for systemdeterminerede økonomiske og politiske fællesskaber på grundlag af samfundets socioøkonomiske skel.

Det tredje er *den liberale vending*, som fandt sted på to planer: 1) Marxismen mistede sin legitimitet og relevans i den akademiske verden i takt med, at socialismen gjorde det i den politiske. Først kunne dens strategier ikke stille noget op mod 1970'ernes krise. Dernæst bortfaldt dens naturlige plads i den ideologiske konfliktstruktur, da Den Kolde Krig sluttede. 2) Globaliseringen og den nødvendige løsning af de økonomiske kriseproblemer medførte, at innovation og konkurrencedygtighed fik en mere fremtrædende plads i samfundsdebatten og de politiske beslutningsprocesser.

Forestillingen om disse mentale og politiske re-orienteringers forandrings- og konfliktpotentialer inden for rammerne af samfundsvidenskabelig og humanistisk forskning er ikke fabrikeret til lejligheden. Carsten Due-Nielsen foldede f.eks. temaet ud i den før citerede artikel »Dansk historieforskning i 1990'erne«. Ligeledes er 1990'erne generelt kendt som årtiet for de såkaldte *science wars*, hvor akademikere fra den klassiske tradition – især fra naturvidenskaberne, men applauderet af mange fra samfundsvidenskaberne og noget færre fra humaniora – konfronterede den postmoderne tænkning i humanvidenskaberne, som de beskyldte for at være uforståelig i formen og på indholdssiden langt hen humbug. Dette skel findes også i debatten inden for historie, som det vil fremgå. Den identitetspolitiske vendingens begreb er imidlertid det vigtigste at holde sig for øje i forbindelse med den første af de cases, der fremstilles i det følgende.

Relevans- og biografidebatten

Den mest markante episode blandt de adskillige kontroverser, der i perioden udspillede sig i HT, var formentlig relevans- og biografidebatten. Strengt taget var der flere episoder. Forløbet kulminerede i 97:2, efter at der allerede i 1992 havde været en optakt på HT's sider og forskellige mellemspillene i andre fora. Niels Thomsen stod på den ene side af kløften, Birgitte Possing, Sidsel Eriksen og Inga Floto på den anden. Den lokale

meningsudveksling om biografien som historisk genre er i sig selv af interesse, men indlæggene demonstrerede en større metodisk og også politisk og kulturel uenighed end den, der drejede sig om biografien.

Kontroversen har også betydning som et eksempel på professor Niels Thomsens almindelige virke som kritiker og debattør i HT i perioden. Mellem 1988 og 2005 fik han i alt 21 bidrag trykt, de fleste fra midten af 1990'erne og frem. Disse indlæg medvirkede – selv om de faldt sent i karrieren – til at opbygge Thomsens ry som den måske mest markant profilerede danske historiker i sin generation i kraft af kombinationen af kundskab, engagement og retorisk tæft. Indlæggene demonstrerede også nogle af hans mindre stærke sider. Først omtales biografidebatten, dernæst nogle andre eksempler.

Biografidebattens første nedslag i HT var oppositionen mod Birgitte Possings disputats om Natalie Zahle, trykt i 92:2. Ved forsvaret havde Thomsen, der var formand for bedømmelsesudvalget, opponeret ex auditorio. Ifølge de mundtlige overleveringer i fagmiljøet skete det uventet og spontant, fordi han i situationen blev irriteret over den store – kvindepolitisk tonede – begejstring i salen over en afhandling, han selv anså for habil og anerkendelsesværdig, men uden større betydning. Thomsen anerkendte, at Natalie Zahle var en person af historisk interesse, men mente ikke, at der med disputatsen blev lagt meget nyt til denne erkendelse. De mere personlige facetter, der blev afdækket hos »frøken Zahle«, var efter hans opfattelse trivielle og i en forskningsmæssig sammenhæng irrelevante. Her dukkede det relevansbegreb, der blev nævnt i dette kapitels indledning, op første gang. Thomsen præciserede, at hans kritik rettede sig mod en bredere tendens blandt faghistorikere til at appellere til et publikum, der søgte underholdning og identifikationsobjekter. I hans øjne var det en problematisk drejning – ifølge nærværende kapitels terminologi i identitetspolitisk retning – når fagets kerneformål var samfundsforståelse.

Denne ansats til en generel kritik foldede han systematisk ud i 94:1 i et diskussionsindlæg om »relevansblindheden« i det danske historiefaglige miljø («Historiens Janus-hoved. Om vor skjulte skavank: relevansblindhed»). Niels Thomsen identificerede her den videnskabelige bestræbelse med den frugale og kloge 'Minerva', mens han lod den blændende, musiske 'Apollo' repræsentere historiefagets mere kulørte og udadvendte side. Det mytologiske billedsprog fulgte ikke konventionen, idet Dionysos – ikke Athena (Minerva) – er Apollons antitese, jf. Nietzsche. Den lidt vakkelvorne allegori anfægtede dog ikke indlæggets slagkraft, båret oppe som det var af stærke argumenter i en til

tider vittig, til andre tider bidende, kun sjældent godmodig, men stedse veloplagt stil.

Birgitte Possing, mod hvem den første kritik rettede sig, reagerede koldblodigt i sit svar i 92:2 ved at fremhæve de adskillige områder, hvor hun og Thomsen så ens på fagets opgaver og metoder. Tilsyneladende var det især den begrænsede mængde stof om Natalie Zahles privatliv, der havde provokeret ham; det skyldtes måske fordomme mod kvindelige historikere, der skrev om kvindeanliggender. Birgitte Possings hovedpointe var dog en anden, nemlig at hverken Thomsen eller de øvrige opponenter havde ønsket eller evnet at forholde sig til hendes specifikke metodiske overvejelser om biografigenren som historisk erkendelseform. Dette argument forblev centralt i Birgitte Possings senere intervention (97:2), hvor hun også – vist i en blanding af ironi og oprigtighed – bekræftede sin tilfredshed med at være genstand for kritisk opmærksomhed fra en så kyndig og reflekterende kollega som Niels Thomsen. Kontroversen havde endda hjulpet til at give hendes bog og fortsatte forskning i den historiske biografi som genre større gennemslagskraft, mente hun.

Inga Floto anlagde i sin førnævnte forelæsning på historikermødet i 1995 nogle moderate, generelt formulerede forbehold over for firkantede opfattelser af, hvilke emner der var »relevante« at arbejde med. Der lå utvivlsomt heri en brod mod Niels Thomsens oplæg i 94:1 – ikke så mærkeligt, eftersom hun af historikermødets arrangører udtrykkelig var blevet bedt om at tale om netop relevansspørgsmålet. Arrangørerne, altså HT's redaktører, håbede at se den principielle debat foldet tydeligere ud. Diskussionen fortsatte den næste tid på diverse konferencer og seminarer i Skandinavien, ifølge Birgitte Possing med en beklagelig tilbøjelighed til fastlåste positioner og manglende lydhørhed mellem parterne. I 96:2 publicerede Sidsel Eriksen et defensorat for »den socialhistoriske biografi«. Denne subgenre omhandlede individer, som, selv om de ikke var store tænkere, ledere eller på anden måde personligt indflydelsesrige, havde efterladt spor i kilderne. F.eks. hendes egen biografi over afholdsagitatoren Søster Silfverberg kunne give substans til en mere pointeret og håndgribelig forståelse af ellers anonyme, »stumme« gruppers erfaringsmæssige, mentale og politiske habitus. Potentialet lå ikke i, at den biograferede person var repræsentativ for den brede masse eller talte på massernes vegne, men i, at det atypiske individ kunne virke som et »lakmuspapir«, der ved sine handlinger og udsagn gav en indikation på tingenes tilstand i det miljø, den pågældende agerede i.

Efter dette meldte Niels Thomsen sig i 97:2 med et mere omfattende diskussionsbidrag, i hvis titel han med vanlig sans for verbale turneringer kaldte »biografiens nye bølge« for »en skæv sø«. Han tog udgangspunkt i den stærke vækst i udgivelsen af biografier skrevet af historikere og tolkede fænomenet som en sammensat størrelse: dels en i udgangspunktet sund reaktion på blodfattig strukturdeterministisk historieskrivning, dels en modebølge, men endelig også en facil, arbejdsmæssigt overkommelig måde at imødekomme et publikum på, som gerne ville have hæftet ansigter og skæbner på historien for at kunne spejle sig i den, snarere end at forstå den. Her tog han tråden op fra sit forrige bidrag om relevansblindheden og attackerede Inga Floto for hendes nylige forsvar – i forelæsningsen på historikermødet 1995 – for en mere relativiserende opfattelse af relevansbegrebet end hans egen. Kritikken af Zahle-bogen blev ved samme lejlighed rekapituleret, og Sidsel Eriksens opfattelse af biografien som en mulighed for at give stemme til de tavse sablet ned under henvisning til, at en sådan fremgangsmåde ikke tog højde for repræsentativitetsproblemet.

De svarede alle tre med det samme: Birgitte Possing yderst roligt – der var jo heller ikke fremsat noget egentligt nyt vedrørende hendes igangsættende værk om Natalie Zahle – Inga Floto og Sidsel Eriksen mere kampberedt. For sidstnævntes og Niels Thomsens fælles vedkommende stod det klart, også ud fra det afsluttende gensvar fra Thomsen, at de ikke var på ordentlig talefod med hinanden.

Inga Flotos forholdsvis korte svar satte for så vidt tingene på plads og i balance, idet hun indrømmede, at Niels Thomsens specifikke argumenter og overordnede stillingtagen havde en berettiget plads i en forståelse af og debat om historiefagets status og metoder. Der var noget om snakken. Hun mente dog, at en ureflekteret positivistisk gammelmodernisme, blind over for andre tilganges præmisser og potentialer, udgjorde en svaghed og markerede en snæver horisont. Det teoretiske niveau var således lavt hos Thomsen, men hun anerkendte implicit, at hans analyse besad slagkraft på det abstraktionsmæssige middelniveau, hvor man behandler historiefagets operationelle metodiske aspekter – hvordan historie faktisk skrives, og konsekvenserne heraf for samfundsbilledet.

I polemikken havde Niels Thomsen et svagt punkt i sin noget gådefulde totalafvisning af den tilgang, Sidsel Eriksen billedligt havde fremstillet som en lakmustest. Efter en ellers saglig parafrase over ideen indledte Thomsen sin kritik med et lidet slagkraftigt og overbevisende »Tja« og lukkede derefter abrupt diskussionen ved at fremhæve

problemet med repræsentativitet. Han indrømmede ikke det åbenlyse, nemlig at historieskrivningen i mange sammenhænge benytter data, som peger på en mulig sammenhæng og forklaring uden hverken logisk bevis eller statistisk sandsynlighedsbevis.

Der var en spænding i Thomsens egen udvikling som forsker, som relevans- og biografidebatten kun fremhævede. I sit store og betydningsfulde tidligere arbejde om pressens historie havde han udarbejdet systematiske beskrivelser af sit emne, støttet af kvantitativ metode. Et andet kendetegn ved hans arbejde i tiden før det her diskuterede opgør var den solide fundering i økonomisk historie og politologisk teori, som han ikke selv bidrog meget til, men som lagde en grundtone i det meste af, hvad han skrev. I den senere del af karrieren ændrede orienteringen sig imidlertid noget. De mange indlæg, Thomsen havde i HT i 1990'erne og første del af det følgende årti, illustrerer det tydeligt: Han koncentrerede sig – tydeligvis med glæde og entusiasme – om aktørniveauet. De fleste af bidragene var anmeldelser, heraf af flere biografier, nemlig om Jacob Scavenius (96:2), Hartvig Frisch (99:1) og Jens Otto Krag (102:2). Generel danmarkshistorie, partipolitisk og udenrigspolitisk historie samt pressehistorie var andre fokuspunkter. Bredere samfundsforhold og politiske miljøer og strømninger blev løbende skitseret med en egenartet nonchalant sikkerhed, men de centrale aktører, deres handlerum, motiver, værdier, egenskaber og ressourcer, var det mest fremstående og dynamiske element i teksterne. Dette harmonerer udmærket med den modvilje mod det angiveligt irrelevante og/eller poppede biografistof – men ikke mod genren – som Thomsen lagde for dagen i debatten. Samtidig nærmede han sig selv en løsere, subjektivt reflekterende, værdiprojicerende stil, der var inspirerende at læse, men ikke passede helt godt til Minerva-idealet. Fravalget af systematisk ræsonneren til fordel for causerier byggende på solid historisk viden kan til dels forklares med anmeldelsesgenrens iboende egenskaber og med senioritets-privilegier, men måske stak det alligevel dybere, dybt nok til at man kan tale om en indre konflikt. En afstandtagen fra både identitetspolitik og semi-marxistisk strukturdeterminisme ledte til den tilbageværende position i triaden: politisk historie ud fra et liberalt elitoperspektiv, for nu at udtrykke det strukturalistisk.

Niels Thomsens afstandtagen til strukturel forklaring gik så vidt, at han i sin anmeldelse (93:2) af bd. 8, *Tiden efter 1945* (1990), i *Gyldendals Danmarks historie* beskyldte forfatterne, Mogens Rüdiger og Hanne Rasmussen, for økonomisk determinisme, en tydeligt uretfærdig vurdering. Man kan tænke sig, at Thomsen skrev sådan, fordi han ærgrede

sig over, at de to forfattere ikke klarede at karakterisere de historiske aktører på samme slagfærdige og træffende vis som han selv – og så at de ikke delte hans synspunkter. Man kommer næppe uden om, at politiske forhold spillede ind: Thomsen var, når han anmeldte forfattere med nyere, nogenlunde synlige rødder i en marxistisk tradition, mere tilbøjelig til at vredes og stille sig negativt an end ellers. Foruden Rüdiger & Rasmussen gik det ud over Søren Hein Rasmussen (102:2) i forbindelse med dennes bidrag til lærebogen *Danmarks historie i grundtræk* (2000). Tilsvarende brugte han i biografidebatten drillende formuleringer, som spillede på, at hans modstandere tilhørte kvindekønnet. Dette skal dog ikke udlægges sådan, at han gav rabat til mandlige kolleger, der politisk og mentalt stod ham nærmere. I anmeldelsen (102:2) af Bo Lidegaards Krag-biografi (2001-02) kom han tæt på at vurdere værket som et stykke annalistik uden analytisk dybde. Men tonen var i sådanne tilfælde mere respektfuld og udgangsreplikken mere anerkendende, end den var over for de røde og feministerne.

Sådanne brister i faglig fremgangsmåde og adfærd hørte til småtingsafdelingen og nævnes med henblik på balance og perspektiv i vurderingen af Niels Thomsen. Han er her blevet gjort til genstand for grundig omtale, ikke kun fordi han skrev så ofte og så opsigtsvækkende i HT, som tilfældet var, men fordi han med sine polemiske og kritiske indlæg, båret af et stærkt og frygtløst engagement, fik en definerende rolle med hensyn til historiefagets problemer i tiden og bevidstheden herom hos fagets udøvere. Fordringen om helhed og relevans – at historiske analyser skal bidrage til en sammenhængende, objektiv forståelse af samfundets udvikling, i modsætning til at være et identitetsskabende underholdningsmiddel leveret i valgfri varianter – har en universel kvalitet og en stadig appel og, ja, relevans. Som det senere vil fremgå, lagde Alex Wittendorff, en anden markant bidragsyder til HT, vægt på det samme, selv om han i andre henseender var Thomsens diametrale modstykke.

Debatten om Erslev og den sproglige vending

Mens biografidebatten var et eksempel på, at traditionens repræsentant problematiserede de nye tendenser, kan debatten om den sproglige vending betydningsfuld for opfattelsen af Kristian Erslev og dennes klassiske kildekritik ses som det omvendte. Traditionen stod for skud. Som eksponent for den nedarvede, stadig kurante visdom, som prægede undervisningen i historisk metode, gik Bent Egea Kristensen skarpt i rette med den nye tolkning fra Dorthe Gert Simonsen. Dramaturgisk

betraktet var de to sæt hændelser analoge, idet den mandlige traditionalist (Thomsen/Egaa Kristensen) reagerede på et normbrud begået af den kvindelige forandringsagent (Possing/Simonsen). Indholdsmæssigt var sagen imidlertid en anden: Hvor Birgitte Possing anerkendte de metodiske normer og skrev »positiv« historie, blot med et genstandsfelt som imødekom den stigende interesse for – og det stigende engagement i – kvinders værdier og deres rolle i samfundet, anfægtede Dorthe Gert Simonsen visse af traditionens erkendelsesteoretiske præmisser og var derfor den angribende og problematiserende part med hensyn til, hvordan forskningen i historie bør varetages. Niels Thomsens rolle var, *mutatis mutandis*, den samme i biografidebatten.

Det er en diskussion værd, om man kan definere et krydsfelt mellem på den ene side feminiseringen af humanvidenskaberne og på den anden side ændringerne i de teoretiske præmisser og udvidelsen af det legitime spektrum af metodiske tilgange og greb, som Inga Floto gjorde opmærksom på havde fundet sted. Det er ikke udelukket, men heller ikke givet, at dette er tilfældet, for det kronologiske sammenfald mellem kvindernes og det kvindeliges stigende vægt i bl.a. historieforskningen og ændringen af dennes tilgange og normer er ikke det samme som en kausal sammenhæng. Eftersom en del mænd deltog aktivt i forandringen af det teoretiske og metodiske grundlag, kan det ud fra en statistisk tankegang konkluderes, at korrelationen i hvert fald ikke var entydig. Her skal det blot bemærkes, at udvekslingen vedrørende Erslev og den sproglige vending var blottet for kønspolitiske konnotationer.

Debatten udfoldede sig i et kortvarigt, men ikke ligefrem kortfattet forløb i årgangene 2001 og 2002: Syv indlæg på i alt 133 sider, skrevet af tre personer, idet også Sebastian Olden-Jørgensen tog del i denne runde. Hen over perioden 1988-2003 var der naturligvis andre bidrag vedrørende historisk metode, den sproglige vending og postmoderne forskning generelt, både i HT og andre historiske tidsskrifter, foruden bøger. Den her skildrede episode havde imidlertid en fortættende, emblematiske kvalitet.

Dorthe Gert Simonsen modstillede i sin analyse Kristian Erslevs *Historisk Teknik*, publiceret i flere udgaver i begyndelsen af det 20. århundrede, og litteraten Stephen Greenblatts arbejder fra 1980'erne og -90'erne. Gennem en række teoretisk reflekterende læsninger af renessancetekster lagde Greenblatt grunden til *New Historicism*, en betydningsfuld niche inden for moderne kulturhistorie, inden for hvilken han forblev den førende skikkelse. Et centralt led i Greenblatts

analysemetode er, at tekster ikke kun er *udsagn* med en større eller mindre – men stabil – referentiel nøjagtighed, troværdighed og overbevisningskraft; de er på samme tid *talehandlinger*, dvs. social praksis, hvis effekt er betinget af samklangen og dialogen med tidens øvrige stemmer. Tilegnelse og videreformidling af en given tekst, ikke mindst hvis den tidslige og kulturelle distance er stor, kræver derfor, at man evner at indskrive teksten i en omfattende politisk, æstetisk og genrehistorisk kontekst. Deraf betegnelsen »historicisme«, i modsætning til formalismens og nykritikkens hældning mod at se en tekst som et selvberørende univers. Epitetet »ny« indikerer afstanden til en gammeldags hybrid litteraturhistorie skrevet på grundlag af dels fremadskridende almen åndshistorie, dels lokale situationer gennem kombinerede forfatterbiografier og værkanalyser.

Sammenligningen af denne model med Erslevs forskrifter for kildekritik kom i stand ved, at Dorthe Gert Simonsen (101:1) dekonstruerede – som hun også selv betegnede proceduren – Erslevs fremstilling ved at identificere dens bærende metaforik, nemlig *synliggørelse* af fortiden. Fortiden er i sig selv uden for rækkevidde, man kan hverken sanse dens begivenheder eller selv intervenere i dem. Det sidste er permanent udelukket, men den manglende sansning kan i større eller mindre grad kompenseres gennem en »synsprotese«, som er kildekritikken, den videnskabelige måde at uddrage informationer af de fra fortiden overleverede artefakter på. Dorthe Gert Simonsens kritik af Erslev lød nu, at mens tilgangen til fortiden efter hans metode nok var middelbar, så var den det kun i ét led. Der kunne være en fordrejning eller et informationstab, lige som når man betragter et udsnit af verden gennem et mikroskop eller en kikkert, men når dette forbehold var på plads, var *indtrykket* – ikke nødvendigvis *tolkningen* – stabilt, entydigt og uafhængigt af, hvem beskueren var. Observationer var nogenlunde lette at stabilisere som kendsgerninger, i hvert fald i erkendelsesteoretisk om ikke i praktisk-teknisk forstand.

Over for dette stod Greenblatts metode. Også han er en »dyb« kilde læser med en realistisk og materialistisk verdensopfattelse og derfor ikke generisk forskellig fra Erslev, om end Erslev ikke var synderligt »s sofistikeret« efter Dorthe Gert Simonsens opfattelse. Det forhold, at de to eksempler trods alt var kommensurable, indebærer imidlertid, at historiefaget også ifølge hendes udlægning er i stand til at forny sit erkendelsesteoretiske og metodiske grundlag uden at miste sin almene identitet på grund af afstanden mellem paradigmerne.

I sin artikel benyttede Dorthe Gert Simonsen et særligt eksempel fra Greenblatts forfatterskab, nemlig Columbus' rejseberetninger. Greenblatt viser her,³ at fysiske handlinger og observationer af forskellige forhold, der ikke i sig selv er betydningsbærende, ofte alligevel *fungerer* som tegn, dvs. tilskrives betydning ved en iagttagers sansning og mentale bearbejdning af begivenheden og viderecirkulering af perceptionerne gennem det komplicerede semantiske kredsløbssystem, som et samfund er. Også det omvendte gælder, nemlig at selv en beskrivende verbalakt kan være tænkt som – og af budskabets modtager i den givne historiske kontekst blive tydet som – aktiv udadvendt handling. En fremstilling af noget håndgribeligt og ydre kan med andre ord besidde diskursiv kraft og rumme stærke implicitte budskaber. Columbus-teksterne frembyder slående eksempler på sådanne omvekslinger, eftersom hovedpersonen agerede under ekstreme vilkår: På den ene side var Columbus i en kulturmødesituation, hvor hverdagens banalitet, også på det kommunikative område, ikke længere rådede, på den anden side var udfaldet af afrapporteringen til hans kongelige opdragsgivere en prekær variabel med henblik på hans projekts videre forløb og endelige udfald. Han skulle »berette« om sine fund, men i og ved beretningen også søge at »handle« til egen fordel. De to aspekter flød sammen.

Dorthe Gert Simonsen fandt, at Greenblatts ustabile, men realistiske tegnbegreb – og evnen til at håndtere det – repræsenterede en mere avanceret forståelse af kilderne, end hvad den klassiske kildekritiks operationelle greb tillod. Denne konstatering dannede grundlag for at rejse en kritik af, at metodeundervisningen i historie fortsat hvilede på den traditionelle opfattelse. Den nye »tegnets analytik« var ikke alene i stand til at nå dybere ind i stoffet, men forlenede også kildelæsningen med en anden valør: Det var ikke længere troværdigt, at man ved flid og fornuft kunne bruge »synsprotesen« som neutralt redskab til at undersøge fuldt stabile kendsgerninger af kilderne; man måtte acceptere, at læsningen var forlenet med tvetydighed og kunne være »politisk«, altså med spillerum for f.eks. forskellige værdinormer.

Ikke overraskende reagerede to rutinerede metodelærere, som byggede på bl.a. Erslev i deres undervisning, på dette udspil. Straks i det følgende hæfte (101:2) foreslog Sebastian Olden-Jørgensen i indlægget »Hvad er kildekritik? Et essay om arven fra Erslev og den sproglige vending«, at Greenblatts rationale og fremgangsmåde kunne indordnes og

3 Stephen Greenblatt: *Marvellous Possessions: The Wonder of the New World*, Oxford 1991. Idéparafrasen her følger ikke Dorthe Gert Simonsens tekst, men bygger for kortheds skyld direkte på Greenblatt.

anerkendes under et alment hermeneutisk princip. Synsmetaforen var, når det kom til stykket, netop en billedlig vending, hvis signifikans let kunne overdrives. Realiteten i den erslevske praksis var, at tydningen af kilderne afhang af historikerens forudsætninger over et bredt spektrum: intellektuel bagage, evner, erfaring, skoling i hjælpevidenskaber, etiske og politiske holdninger. Disse forudsætninger, der tilsammen udgjorde den hermeneutiske forforståelse, kunne udvikles til det bedre gennem både formel uddannelse og egen læring og udvikling via erfaring med kildearbejde, omsætning af resultaterne i historieskrivning og deraf følgende ny spørgehorisont og ny angrebsvinkel til kilderne – alt sammen faser i hermeneutikkens kendte cirkelbevægelse. Greenblatts teknik var ét lødigt tekstanalytisk redskab og én mulig ressource, men kunne ikke ophøjes til overordnet princip. Den sofistikerede og lovendende procedure var jo desuden endnu ikke set udfoldet i praksis på omfattende historiske problemstillinger. Selv når og hvis dette måtte ske og forehavendet blive kronet med held, var der ikke grundlag for at se det som et radikalt brud med tidligere historikerpraksis. Den erslevske norm var ikke præskriptiv med hensyn til læsemåder. Selv om *Historisk Teknik* fortsat var et celebreret værk og indgik i undervisningen, havde historiefaget udviklet sig kraftigt i årene siden dets udgivelse. Bogen lagde ikke snærende bånd på den moderne udøver af faget.

I sit lange indlæg i det følgende hæfte, et år efter debattens begyndelse, var Bent Egea Kristensen ikke i et og alt, men dog i det store og hele afstandtagende over for Dorthe Gert Simonsens opfattelse. Hans argumentation var desuden principielt anderledes end Olden-Jørgensens, idet han interesserede sig mere for det erkendelsesteoretiske aspekt og ikke så meget for Greenblatts læsepraksis og dennes tilhørende program. På et punkt var der dog et overlap mellem to opponenter: De fik begge fortalt, at en af Dorthe Gert Simonsens præmisser for at tage Erslev op var forkert: Hans værk, herunder *Historisk Teknik*, var ikke stift og doktrinært. Tværtimod arbejdede Erslev gennem hele sin karriere med de metodiske problemer og nåede at indtage skiftende positioner, drevet af betydelig anfægtelse med hensyn til historiefagets funktion og virkemåde, særligt forholdet mellem historieforskning og historieskrivning. Opponenternes antagelige formål med at bringe dette op var at pege på måden, D.G. Simonsen nærmede sig Erslev på. Det foregik på ingen måde ved hjælp af hendes egen rollemodel, Greenblatts kritisk-indfølelse læsestrategi. Hun greb til en temmelig hårdhændet dekonstruktion, hvis resultat kan siges at have gjort kløften mellem Erslev og Greenblatt dybere, end den nødvendigvis var.

Egaa Kristensen var jævnt hen optaget af at fastslå paradoksale træk ved Dorthe Gert Simonsens analyse. Han fandt således, at hun mange steder selv betjente sig af almindelig gammeldags kildekritik, dvs. hendes konklusioner byggede på uproblematiske, stabile, konsensusbårne kendsgerninger vedrørende fortidige forhold. Sådanne var åbenbart universelt nødvendige, også for at komme frem til hendes radikale konklusion: At betydninger etableret ved kildegranskning er aktivt socialt konstruerede og ikke kan løsrives til en eksistens uden for den læsning, hvorigennem de er blevet til. Kan man i så fald sige, spurgte Egaa Kristensen, at det udledte kritisk-relativistiske standpunkt selv er holdbart og stabilt? Det er jo skabt på den samme platform og ved de selv samme metoder, som det negerer. Er standpunktet, vurderet på sin egne præmisser, derfor ikke præcis lige så ustabil som produktet af alle andre tekstlæsninger? I så fald er det ikke principielt overlegent i forhold til den gamle kildekritik. Trods alle mulige forbehold har denne i praksis vist sin værdi som fundament for netop det aspekt inden for historikerens samlede arbejdsfelt, der handler om kilderne.

Dette var hovedsporet i Egaa Kristensens argumentation, men kritikken var omfattende og detaljeret. Hans første indlæg fyldte ti sider mere end Dorthe Gert Simonsens oprindelige udspil til trods for, at sidstnævnte jo ikke var et polemisk svar rettet mod én enkelt tekst, men udgjorde et konstruktivt forslag til en forbedret tekstteoretisk forståelse med henblik på historisk metode, anskuet i den danske fagtraditions kontekst. Dorthe Gert Simonsen kunne med rimelighed nævne denne kvantitative ubalance i sit svar, idet hun dog taktfuldt lod det forblive underforstået, at et positivt bidrag til fagudviklingen som hendes eget ikke hverken kan eller skal forhåndsgarderes mod alle mulige indvendinger fra en determineret og i bund og grund afstandtagende kritiker.

De mange detaljer på de mange sider var imidlertid ikke et symptom på, at Egaa Kristensens kritik savnede en fast kerne og et positivt forsvar for fastholdelsen af en traditionel position. Han hentede sit nøglebegreb direkte fra Erslev: »Slutning til virkeligheden«! Den pragmatisk-realistiske pointe i denne flere gange citerede vending var, at når alt var sagt og gjort, skulle resultatet af kildelæsningen være ægte kundskab om fænomener, af hvad art og form de end måtte være, der faktisk havde eksisteret i fortiden. Ingen moderne historiker, på Erslevs tid eller i dag, kunne komme uden om dette. Den, der hævdede noget andet, var på afveje. Positionen var nok omgærdet med teoretiske problemer, som man skulle diskutere for at komme til den bedst mulige udmøntning, men princippet selv stod lige så fast som på Erslevs tid. Poststrukturalismens alternativ var falsk.

Der skal ikke her gøres rede for debattens trinvis udvikling, for hovedsynspunkterne ændrede sig ikke. Nogle af motiverne fra denne runde kan også findes i andre diskussioner om historiefagets stilling. En del læsere, der ikke var særligt optagne af problemstillingen, har nok fundet, at det var vanskeligt at gennemskue sagen og veje parternes argumenter mod hinanden. Emnet er ikke let, og det danske fagmiljø periferer plads i det internationale forskningssamfund lettede ikke en kobling til de omfattende debatter i f.eks. *History and Theory*. En eller flere af HT's oversigtsartikler kunne have gjort gavn.

På den anden side var det en positiv kvalitet, at debatten var rod-fæstet i den lokale traditions forestillinger om teori og metode. Om den enkelte placerer sig som positivist, poststrukturalist eller for den sags skyld hermeneutiker, er nok langt hen – i hvert fald uden for de skolede specialisters kreds – mere styret af subliminale faktorer i stil med temperament, verdensanskuelse og karriereinteresser end af logiske ræsonnementer og uhildede skøn. Denne kyniske betragtning anfægter imidlertid ikke, at debatten var formålstjenlig og fortjener opmærksomhed som lærdomshistorisk fænomen. For at opretholde forskningens kommunikative fællesskab skal divergerende metodiske praksisser kunne begrundes og forsvares over for andre via teoretiske pejlepunkter. Disse ville ikke eksistere, hvis teori- og metodedeletter ikke fandt sted med jævne mellemrum.

De to mest prægnante eksempler på dette fra HT i den behandlede periode er ovenfor blevet summarisk skildret. Det er påfaldende, og skal stå som en foreløbig konklusion, at biografi- og Erslev-debatterne indeholder et væsentligt fælles træk relateret til det i indledningen nævnte spørgsmål om fagets tiltagende emne- og metodepluralisme. Begge debatter var – uden at der skal lægges for megen betydning i de valgte etiketter – en konfrontation mellem traditionsbunden, klassisk-moderne positivisme og traditionsfornyende relativisme. Sidstnævnte optrådte i to former, en erkendelsesteoretisk (Erslev-debatten) og en identitetspolitisk (biografi-/relevansdebatten). Den traditionelle positions repræsentanter blev hverken besejret eller fortrængt, men led ved modpartens synlige kampevne et hegemonitab. Debatterne genererede vigtige informationsinput om (nye) normative rammer for forskere og studerende.

Middelalderhistorie

Principdebatterne frembyder en kort, men derfor også stærkt simplificeret version af, hvordan ændringen i forskningslandskabet manifesterede sig i HT. Hovedparten af stoffet havde en helt anden form end de principielle, polemisk udformede meningsudvekslinger om overordnede principper. Modstykket var gradvis videreudvikling og fornyelse på kendte substantielle områder uden synlige brud, men gennem en tilvækst i viden. Ændrede tilgange til kendte stofområder og problemstillinger dannede et bredt register af mellemformer.

Middelalderen er i HT et traditionelt stærkt repræsenteret felt. Også i årene 1988-2003 lagde tidsskriftet sider til markante forskningsbidrag, om end der blandt afhandlingerne kun var få eksempler på genuine nybrud og store landvindinger. Den svenske historiker Lars Hermanson (i dag professor ved Göteborgs universitet) er her en stærk kandidat til førstepladsen.

Artiklen »Släkt, vänner och makt i det tidiga 1100-talets Danmark« (98:2) var en forstudie til disputatsen *Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark* (2000). Hermansons tese var, at 1100-tallets politisk-institutionelle *setup* i Danmark ikke, som traditionelt antaget, var et treleddet system, hvor kongemagt, kirke og aristokrati afbalancerede hverandre gennem stadige indbyrdes spændinger og konflikter, med epicenter omkring kongemagten.

Ifølge Hermanson lå nøglen til forståelse af kampen om magten mere diffust i de personlige elitenetværk, som medlemmerne af aristokratiet dannede. Toneangivende slægter var det bærende, kontinuitetsgivende strukturelement. Systemet var mindre hierarkisk og mere arkaisk end efter den almindelige fortolkning, som hentede sin model fra de efterfølgende århundreder. Men i en situation, hvor en egentlig autonom statsmagt endnu ikke eksisterede, men højst var i sin vorden, besad magtsystemet en betydelig grad af robusthed – det var bredt forankret i samfundet. Den jordbesiddende elites forhold til indehaveren af kongemagten var styret af dens selvstændige interessevaretagelse. Eliten optrådte imidlertid ikke som en samlet, homogen blok, men i rivaliserende grupper, der internt var svage i deres formelle organisation, men hentede kollektiv styrke i kernemedlemmers horisontale forbindelser skabt ved blodsslægtskab og ægteskabsalliancer. Forbindelserne dannede en ramme for erhvervelse af såvel koncentreret godsbesiddelse som kirkelige embeder og placeringer ved hoffet. Strukturelt ligner mønsteret et klansystem.

Tro mod skandinavisk historieforsknings traditioner foldede artiklen sig dog ikke ud i sådanne fremmede termer, men på grundlag af empirisk detailinformation om aktører og begivenhedsforløb, erhvervet ved omfattende selvstændige kildestudier. Denne dimension var da også bærende i Thyra Nors' anerkendende, men samtidig stærkt kritiske anmeldelse af den komplette afhandling i 101:2. Specielt en positiv omvurdering af Saxo som informationskilde forekom hende opsigtsvækkende og diskutabel. Hun så den som en tilbagevenden til den før-weibullske forståelsesramme fra adskillige forskergenerationer før vor tid. Thyra Nors havde selv et par år forinden med »Ægteskab og politik i Saxos Gesta Danorum« (98:1) publiceret en indholdsmæssigt nyskabende artikel om, hvordan Saxo i sin politiske manipulation med historien udnyttede de i samtiden nye, proto-moderne normer og regler i ægteskabsretten, hvor gensidighed, dvs. frivillighed fra også kvindens side, blev grundfæstet, dog stadig i forhandling med andre normer vedrørende forældrelydighed og indordning af personlige ønsker under familiens behov.

Hermansons artikel (og den senere afhandling) var metodisk fornyende ved den nye skabelon, stoffet blev skåret til efter. Modellen blev ikke i artiklen formuleret teoretisk, men var ikke desto mindre til stede: Hermanson identificerede flere elementer, der i generel politisk teori står centralt med henblik på at forstå en given politisk-institutionel strukturs bærekraft. Det drejer sig om, hvordan et regime opnår *legitimitet*, og hvordan et politisk herredømme i praksis *indlejres* i det bredere samfund, specielt med hensyn til *mobilisering* og organisering af samfundets *elite*. Hermanson skabte en øget forståelse af middelalderens bærende samfundsstrukturer gennem videreudvikling af et klassisk, nedarvet forskningstema, men knyttede ydermere an til en endnu bredere problemstilling, nemlig hvordan stat og politik generelt gestalttes, også på tværs af historiske perioder. Gennem disse kvaliteter bekræftes implicit et relevanskriterium, som lægger vægt på samspillet mellem undersøgelse af det partikulære og forståelse af de overordnede mønstre og strukturer.

I forhold til det andet af periodens to historiografiske signaltemaer, traditionel kildekritik over for den greenblattske måde, tyder Thyra Nors' kritik af retro-tendensen i Hermansons Saxo-læsning på en hældning hos Hermanson – der ellers i det ydre var ret form-traditionel – over mod den fornyende eller alternative side. (Kilde)tekster kan læses og tolkes kreativt og proaktivt, ikke blot kumulativt, gennem gradvis bedre eller mere nuanceret forståelse af det, som materialet nu en gang

rummer i finit form. Læsningen kan levere mere end følgeslutning fra stabile observérbare egenskaber hos det overleverede litterære »levn«, som teksten er, til en i sig selv tabt fortidig virkelighed. Teksten, som ikke er tabt, men eksisterer endnu, udgør en egen virkelighed.

Dette tema havde en del år tidligere rejst sig i en faglig sammenhæng, som ligger tæt på Hermanson-artiklen, nemlig i Svend Ellehøjs og Kai Hørbys grundige og eftertænksomme oppositioner (88:1) mod Inge Skovgaard-Petersens disputats *Da Tidernes Herre var nær. Studier i Saxos historiesyn* (1987). Begge opponenter betjente sig – i lighed med præses – af en traditionel terminologi: Saxos værk blev konciperet som »levn«, ikke som »tekst«, men meningen var den sidstnævnte, mere specifikke og videregående bestemmelse, som går videre end det begreb, der traditionelt parres med ordet levn.

Det drejede sig ikke om den af Thyra Nors nævnte gammeldags beretningskritik, altså den større eller mindre overensstemmelse mellem narrationens substans og den virkeligt stedfundne historie (og sagnhistorie). Men sigtet kunne heller ikke indskrænkes til ligefremme konklusioner om Saxos placering i magtsystemet og værkets performative kvalitet som ideologisk informeret partsindlæg og propagandaskrift i tidens konflikt, dvs. traditionel »levnsudnyttelse«. I sidste instans handlede det om forholdet mellem 1) Saxos formodede strategiske intentioner, 2) værkets koncept, og 3) den litterære og politiske udførelse heraf i teksten, såvel dennes komposition som udfoldelsen i talrige detaljer. Et sådant program opleves måske i dag som trivielt, men for en menneskealder siden var det i dansk historiografi nyt og innovativt at betragte historiske værker som – med Hayden Whites ofte citerede ord – »... what they most manifestly are: verbal fictions, the contents of which are as much *invented as found* ...«⁴

Der var på den tid ikke nogen tydeligt udfoldet diskurs om dette emne blandt danske historikere, men Sv. Ellehøj fik det alligevel sagt temmelig klart og åbent i sin opsummering: Kernen i Inge Skovgaard-Petersens bedrift var indlevelse og tolkning, forståelse af Saxos univers (s. 132). Man kan tilføje: Dette univers omfattede en politisk hensigt, men det var – *most manifestly* – et litterært univers, hvis strukturelle egenskaber var formet af genrekonventioner og intertekstualitet. Forståelse af værkets betydning afhang af erkendelse heraf og indsigt heri, hvilket netop var, hvad afhandlingen demonstrerede. Som Hørby gjorde opmærksom på, gjaldt det selv i situationer, hvor forfatteren tog fejl

4 Hayden White: »The Historical Text as Literary Artifact«, *Clio* bd. 3, hft. 3 (1974) s. 277-303, citat s. 278. Artiklen optrykt i *Tropics of Discourse*, Baltimore 1978, citat s. 82.

i detaljen (s. 138). Ordvalget i kritikken var som sagt konventionelt erslevsk, men indholdsmæssigt betragtet ville springet til den greenblattske begrebsverden næppe være stort og krævende. Begrebssættet kunne tværtimod, med sin integrering af tekstuel struktur- og kontekst-analyse, have virket tydeliggørende.

Det er måske netop, når en (kilde)teksts litteraritet præsenterer sig som centralt undersøgelsesemne, at behovet melder sig for en mere elaboreret ramme end de traditionelle minimalistiske termer hos Erslev. Frede P. Jensen citerede med velvilje dette standpunkt i sin anmeldelse af Richard J. Evans: In *Defence of History* (1997) (98:1), en bog, hvis forfatter stillede sig kritisk til den sproglige vendings excesser, men ikke forkastede den i et og alt. Ellehøj og Hørby anerkendte tilsyneladende kun instinktivt eller i hvert fald i forblommede vendinger, at det traditionelle skel mellem levn og beretning ikke var stabilt. At det ikke skete eksplicit og med teoretiske referencer, kan have hængt sammen med, at fagets ledende udøvere generelt veg tilbage fra at konfrontere disse problemstillinger eller overhovedet at tage dem alvorligt. Udenlandsk litteratur på dette område blev tilsyneladende ikke i nævneværdig grad læst før op i 1990'erne. Et symptom på tingenes tilstand kan findes i professorerne Jens Erik Skydsgaard og Niels Steensgaards fælles trykte opposition (94:1) til Peter Christensens disputats *The Decline of Iranshahr* (1993), hvor de nævnte postmodernismen en passant. De var lettede over, at præses ikke hyldede den, og karakteriserede den selv sådan, at det handlede om principielt at forkaste kildekritikken og »bare [at ville] skrive løs« (s. 118). Referencen for denne vurdering var et kort, bevidst provokerende debatindlæg i *Fortid og Nutid* (nærmere omtalt nedenfor) – et noget spinkelt grundlag.

Nationalisme og nation i middelalderen

Efter Inge Skovgaard-Petersens banebrydende arbejde har idéindholdet i middelalderens samtidige historiografi vundet mere og mere frem som studieobjekt. Et eksempel er Anders Leegaard Knudsens »Interessen for den danske fortid omkring 1300. En middelalderlig dansk nationalisme« (100:1). Med grundlag i årbogslitteraturen satte forfatteren sig for at teste en udbredt antagelse om, at en dansk nationalfølelse med afgrænsning og afstandtagen over for det tyske nok eksisterede i middelalderen, men kun i snævre cirkler i samfundets allerøverste lag. Hans undersøgelse viste, at en sådan nationalisme tværtimod var mest udbredt i et bredere, geografisk meget udbredt dansk elitelag.

Som Leegaard Knudsen kom ind på i sin indledning, var der et interessant præsentistisk perspektiv i dette resultat. Både i udlandet og Danmark var der på den tid en blomstrende interesse for national identitet gennem tiden. Mange historikere følte sig imidlertid utrygge ved en bredere anvendelse af begrebet nationalisme, som man mente burde forbeholdes en bestemt kontekst, nemlig fællesskabsfølelse og politisk mobilisering blandt den moderne stats borgere. Leegaard Knudsen fandt imidlertid, at ordet nationalisme havde en så præcis og retvisende denotativ kvalitet, at man ikke burde afskrive det som alment begreb. Nationalisme var ikke en universel essens af et folks selvbevidsthed, men kunne dog optræde i mere end én bestemt sammenhæng og var ikke ensidigt knyttet til chauvinistisk massemobilisering. En dansk anti-tysk nationalisme var ikke nødvendigvis bundet til de slesvigske krige og deres eftervirkninger. Ej heller var den dog et gennemgående tema: Middelalderelitens anti-tyske ideologi forsvandt igen, og en folkelig nationalisme i middelalderen kom ikke på tale i artiklen.

Esben Albrechtsens »Var Sønderjylland i middelalderen en del af Danmarks rige?« (88:1) udgør et bemærkelsesværdigt, ikke ganske typisk bidrag til den politiske middelalderhistorie. Med sin elegante sprogdragt, både hvad angår disponering og stil, kan artiklen – også for forskere og studerende inden for andre perioder – stå som demonstration af, hvordan en klassisk afhandling bygges op omkring ét væsentligt spørgsmål, som der til gengæld gives en alsidig, men samtidig stram og pladsøkonomisk belysning af, mundende ud i en klar konklusion. Den lød, at hertugdømmet Slesvig siden det 13. århundrede og frem til 1920 havde udgjort et separat territorium uden for det danske rige. En del af afhandlingens elegance lå i, at den i både indhold og udtryk lukkede sig fast om sit specifikke emne og den undersøgte periode uden påkaldelse af ydre forklaringslementer eller anden form for rekurs til andet end de analyserede kilder. Den træfsikre applicering af et klassisk format gav dog langtfra artiklen et støvet præg på indholdssiden. Det modsatte var tilfældet, idet den strengt saglige og metodisk homogene diskurs inkluderede nogle få elementer, som henviste til vor egen epoke: For det første årstallet 1920; for det andet påpegningen af, at analysen klart dementerede den national-konservativt orienterede historiker Knud Fabricius' (1875-1967) »opfattelse at riget indbefattede fyrstelenene« (s. 15); og sidst, men ikke mindst det indledende afsnits spidsformulering: »Gik Danmark til Ejderen, eller er nationalliberale forestillinger med urette bragt i anvendelse på middelalderen?« (s. 2).

Den historiske forskning opfyldte her et af sine klassiske formål, nemlig at demontere sådanne myter eller ønsketænkning, som, når de cirkulerer, kan blive opfattet som fakta og derpå tjene som politisk rationale, selv om virkeligheden var en anden.

Middelalderens økonomiske historie

Også middelalderhistoriens økonomiske side blev behandlet i større artikler i HT. Erik Ulsig var ophavsmand til tre afhandling, hvoraf de to, trykt med ca. ti års mellemrum, drejede sig om det 14. århundredes kriser: Hvornår de indtrådte, og hvad der forårsagede dem. Den første, »Pest og befolkningsnedgang i Danmark i det 14. århundrede« (91:1) var en historiografisk funderet genovervejelse af spørgsmålet om, hvorvidt de mange ødegårde omkring 1400 skyldtes langtidseffekterne af en permanent krisetilstand, der var indtrådt allerede omkring 100 år tidligere, eller mere direkte kom af abrupte decimeringer af befolkningen via en serie pestepidemier fra 1350 og frem. Artiklen gav en god opsummering, som også omfattede europæisk litteratur, specielt den engelske, og mandede ud i en common sense-præget konklusion: Der havde i den danske forskning været en tilbøjelighed til, inspireret af den autoritative britiske historiker M.M. Postan, at fokusere på krisetegn *før* pesten ramte, og dermed på økonomiens ustabilitet ved mødet med en malthusiansk barriere, der blev ramt, når både ydre ekspansion og indre intensivering havde nået en grænse. Men, hævdede Ulsig, ingen reel empirisk viden om en sådan permanent krisetilstand var til rådighed. Det samme kunne siges om befolkningsnedgangens omfang i Danmark i tiden *efter* 1350, men netop på dette svage grundlag måtte den mest plausible antagelse være, at pesten – som i andre dele af Europa notorisk havde udslettet en stor andel af befolkningen – også i Danmark havde taget en sådan told, at mange gårde kom til at henstå ubeboede. Artiklen var et produkt af det såkaldte ødegårdsprojekt, en større kollektiv skandinavisk forskningsindsats, hvori Ulsig spillede en ledende rolle.

I »Befolkningsfald, landgildfald og jordpriser i det 14. århundrede« (101:1) blev kritikken af den ældre forskning uddybet. Det stod stadig tilbage at forklare, hvorfor man allerede i 1330'erne havde kunnet konstatere et fald i de sjællandske jordpriser. Fænomenet var af historikeren C.A. Christensen blevet tolket som indikation på, at prisen på arbejdskraft var steget. Den angivelige stigning manifesterede sig ifølge C.A. Christensen som faldende fæsteafgifter. Den heri liggende

prisstigning på arbejdskraft var ensbetydende med lavere relativt afkast på jordejendom, hvilket blev afbalanceret af de lavere jordpriser. Den formodede knaphed på arbejdskraft blev dermed tilskrevet den formodede langvarige befolkningskrise, som ca. 1400 fik antallet af ødegårde til at kulminere.

Ulsig argumenterede imidlertid for, at de lave jordpriser efter 1330, men før de store pestudbrud, havde en helt anden årsag, nemlig et højt renteniveau fremkaldt af eksogene faktorer som politisk ustabilitet, krig og øget beskatning. For at driften skulle kunne svare sig økonomisk, sammenlignet med anden brug af kapitalen, måtte prisen på jord gå ned, hvad den netop gjorde. Skiftet opad i udbudskurven for arbejdskraft – nødvendigheden af højere aflønning for at tiltrække en given mængde villige arbejdere – indtrådte derimod først efter flere pestangreb, og det samme gjorde derfor faldet i fæsteafgiftens størrelse samt de mange tilfælde, hvor ingen kontrakt kom i stand, og driften af gården derfor blev afbrudt af arbejdskraftmangel. Sammenhængen mellem arbejdskraftudbud og jordpriser i perioden efter 1330, men før 1350 var derimod spuriøs: umiddelbart plausibel, men ikke desto mindre falsk. Ulsig havde dermed bestyrket sin forklaring fra den foregående artikel.

Et nært beslægtet emne blev behandlet i artiklen »Klima, misvækst og hungersnød i Danmark 1311-1319« (97:1). Nils Hybel reflekterede her over, hvorvidt Danmark i det 14. århundredes andet årti på linje med Europa som helhed blev hårdere ramt af misvækst og nød end normalt, og konkluderede, at dette var sandsynligt, om end det direkte kildebelæg kun var svagt. Med »Klima og hungersnød i middelalderen« (102:2) udvidede han den geografiske og kronologiske ramme, ligesom klimaet som begreb nu trådte stærkere frem. Konklusionen var imidlertid, at den klimatiske forandring hen over perioden var forsvindende lille, mens kortsigtede vejranomalier, som allerede beskrevet i den første artikel, ofte havde tungtvejende negative konsekvenser. Hybel skrev endelig om »Middelalderlig godsadministration i Danmark« (103:2), et stort og sammensat emne. Hovedlinjerne var en stigende ejendomskoncentration, dog kun med beskedne tendenser til mere direkte driftsmæssig kontrol fra ejerside, idet den altdominerende del af jorden stedse blev drevet som bøndergårde. De tre afhandlinger søgte alle mod en slags kortlægning af terrænet snarere end at fremstille systemiske transformationer og deres årsager. Fraværet af sikre data om produktionslivet og dets vilkår vanskeliggør givetvis en på én gang problemorienteret og empirisk baseret tilgang til middelalderens økonomiske historie.

Interessen for – i mangel på bedre muligheder – at benytte en mere spekulativ fremgangsmåde synes ikke at have været overvældende i fagmiljøet, hvilket godt kan kalde på nogen undren. Der kunne vel være et fagligt forsvarligt spillerum for at gennemarbejde den eksisterende viden inden for mere abstrakte modelrammer, eksempelvis en grundigere refleksion over termen krise og dennes egnethed til at beskrive økonomiske og demografiske fluktuationer i middelalderen. Diskussioner af løbende balanceringsmekanismer; forholdet mellem balance og krise; eller mellem systemfremkaldte og ydre årsager var stort set fraværende. Temaet blev som nævnt berørt hos Erik Ulsig, men kun flygtigt. En lidt større teoretisk-spekulativ liberalitet har haft positiv betydning for forskningen i specielt middelalderens historiografi, som i de ovennævnte eksempler og flere sidenhen. Et enkelt eksempel på, at også det økonomisk-historiske felt kunne bearbejdes ad denne vej, kan nævnes. Det drejer sig om lægen Steffen Hahnemann, som i en moden alder forvandlede sig til *gentleman historian* og i denne egenskab skrev lærd og tankevækkende om de langsigtede ændringer i bondelandsbyernes drifts- og ejendomsforhold samt disse ændringers bredere samfundsmæssige og historiske betydning, således i artiklen »Um solskift ganger á by –.« Om gammel jorddelen og et forsøg på en nyvurdering af de agrarhistoriske begreber »bolskifte« og »solskifte« (97:2) og senere »Skeptiske beretninger over begrebet bol« (107:1) samt »Toft og gårdsted« (110:1).

Middelalderhistorikernes debat

Den beskedne tilbøjelighed i middelalderforskningen til at generalisere og benytte teorier og modeller er ikke grebet ud af luften til denne anledning. Michael H. Gelting var inde på sagen i sit store indlæg »Det komparative perspektiv i dansk højmiddelalderforskning. Om Familia og familie, Lið, Leding og Landeværn« (99:1). I denne trykte version af et diskussionsbidrag på Dansk Historikermøde 1998 kombinerede Gelting en serie generelle betragtninger over forskningsmiljøet og forskningssituationen med diskussion af to monografier af henholdsvis Helge Paludan (*Familia og familie*, 1995) og Niels Lund (*Lið, Leding og Landeværn*, disputats, 1996). Gelting tog udgangspunkt i, at den ældre – dog ikke så meget ældre – danske litteratur havde lidt under en overdreven distancering over for den bredere europæiske historiografi, specielt begrebet feudalisme. Vedrørende senmiddelalderen var der gennem den senere tid rettet noget op på situationen, idet yngre, løst

ansatte danske forskere i fællig havde tilstræbt en nyorientering. Dermed havde de også påpeget behovet for at lade en ny generation komme til oven på pensioneringer og dødsfald, som i sparetider ikke havde været fulgt af passende afløsning. For højmiddelalderen var forskningssituationen stadig vanskelig. Der var dog noget at gribe fat i, eftersom to seniorkolleger, førnævnte Paludan og Lund, havde fremlagt væsentlige, men på nogle punkter også kontroversielle resultater. Værkerne levede i høj grad op til Niels Thomsens relevanskriterium ved at tage temaer op, som var egnede til at øge forståelsen af den almindelige samfundsudvikling.

Paludan skrev om de institutioner, der basalt regulerede landbosamfundenes økonomiske og civile liv og individets forhold til gruppen i form af dels den tætte familie, dels den mere omfattende *familia*, som knyttede den jordbesiddende elite og bondebefolkningen sammen – eller rettere, gjorde det, indtil landsbyfællesskabet blev ny kerneinstitution, og et egentligt statsapparat begyndte at vinde fodfæste også regionalt og lokalt.

Det bredere perspektiv i Niels Lunds i sig selv stærkt specialiserede afhandling om ledingsvæsenet var netop statsdannelsen og kernen i statslig magt: Evnen til ved våbenmagt at hævde eller evt. udvide territoriet i forhold til andre stater. I sin analyse tog Lund højde for, at den almindelige forståelse af det danske middelaldersamfund i det 20. århundrede var gledet fra en løs association af ligestillede bønder til et storbonde- eller aristokratisk hegemoni. Med dette som en strukturel konstant argumenterede han for, at en ledingsreform 1170/71 var et vigtigt skridt på vejen til et mere moderne, differentieret statsapparat, hvor befolkningen blev mobiliseret på skift, og skattebetaling til krigsformål blev en permanent forpligtigelse i forbindelse med forsvaret af rigets grænser, i modsætning til udadrettede ekspeditioner, som fortsat afhang alene af stormandsgruppers vilje til at sætte penge og mandskab ind.

Gelting noterede på plussiden, at selv om de to monografier efter hans egen opfattelse på væsentlige punkter ramte forkert, så var der også meget vigtigt og rigtigt nyt i dem. Ydermere havde begge forfattere overvundet tendensen til at se danske forhold som adskilte fra og anderledes end hovedlinjerne i europæisk middelalder. – Som et senere eksempel på samme tendens kan nævnes Janus Møller Jensen: »Danmark og den hellige krig. En undersøgelse af korstogsbevægelsens indflydelse på Danmark ca. 1070-1169« (100:2) – Gelting fandt imidlertid, at Lunds afhandling var så teknisk og detaljepræget, at dens

relevans for en bredere samfundsmæssig forståelse ikke fremgik for en almindelig læser, men måtte tolkes frem af en anden specialist, *in casu* Gelting selv. Paludan gik heller ikke helt ram forbi på dette punkt, for så vidt som Gelting ikke uden videre turde parafrasere hans bogs tese, men indledte denne øvelse med »Som jeg læser bogen, ...« (s. 149). Værre var dog, at koblingen hos Paludan mellem temaanalysen og den generelle sammenhæng var blevet for vidtgående, med bredpenslede anakronismer, som på tvivlsom vis forbandt middelalderen med det 20. århundredes danske samfund.

Også koblingen til den europæiske ramme var problematisk. Paludan var tilbøjelig til at bruge rigide fremmede modeller, som gik dårligt i spænd med det danske materiale, mens Lund var for selektiv i anvendelsen af den komparative metode, som ellers også var Geltings ideal. Det var altså en ros med stærke forbehold, men ikke desto mindre en klar anerkendelse af, at middelalderforskningen var inde i en fornyelsesfase, som kunne hindre, at en antikvarisk tendens vandt for meget frem – ordet antikvarisk blev ikke brugt, men fornemmes som en undertone.

Gelting fik med denne lange debatartikel forklaret fornyelsens principielle nødvendighed, ikke kun i principielle termer, men i substansen, nemlig ved sin parafrase, perspektivering og kritik af de to udvalgte dengang endnu meget nye monografier. Det var dog ret tydeligt, at heller ikke Gelting havde alle løsninger på rede hånd. Usikkerheden viste sig specielt i påstanden om, at komparation i forhold til andre lande ensidigt var vejen frem, ikke applicering af modeller (eller teorier). Der er flere konflikter indbygget i dette standpunkt. For det første, hvis de analyser fra udenlandsk forskning, der skal være medie for komparationen, er styret af og integreret med modeller, vil den danske forsker så ikke også være nødt til i hvert fald delvis at benytte denne præmis? For det andet, hvis forskningen i specialtemaer skal skrives ind i periodesynteser og langtidssammenhænge, vil der da ikke være et behov for i en eller anden grad at bruge abstrakte begreber til at knytte de stærkt forskellige, måske umiddelbart inkommensurable fænomener sammen?

De citerede eksempler på middelalderartikler publiceret i HT 1988-2003 tyder på, at fagets almene debatter, dels om kildelæsningens literære og sproglige dimension, dels om samfundsmæssig relevans, ikke var de rene paradediscipliner, men i samklang med forandringer i den praktiske udøvelse af historiefaget. Saxo-fortolkningens udfordringer kunne tilsyneladende ikke håndteres alene ved at skelne mellem levn

og beretning eller ved direkte slutning fra overlevering til fortidig gerning, men krævede en egentlig fordybelse i den æstetisk-tekstuelle dimension. Og den kildenære, specialiserede, deskriptive historieskrivning kaldte på at blive indskrevet som element i en historisk diskurs om samfundet generelt.

Besættelsestiden

Trods den tyngde, tabellen tidligere i kapitlet demonstrerede, havde det 20. århundredes historie eller samtidshistorien næppe helt samme kvantitative vægt, som den i dag har fået. Man genkender dog besættelsesårenes og efterkrigstidens dominerende stilling på bekostning af foregående århundredeskifte, Første Verdenskrig og mellemkrigstiden. Besættelsestiden havde hele tiden været genstand for stor både offentlig og faglig interesse, men i første del af 1980'erne var forgreningerne i historiografien endnu ret overskuelige. Aage Trommers og især Hans Kirchhoffs disputater fra henholdsvis 1971 og 1979 markerede, hvad man senere har benævnt et generationsskift i besættelsestidsforskningen. Den foregående forskning havde været informeret af enten et patriotisk-nationalt eller et realpolitisk tankesæt. Mellem disse to fandtes en form for borgfred eller konsensus. Historikere satte normalt ikke spørgsmålstegn ved hverken de ledende lags tilpasningspolitik eller modstandsbevægelsens positive rolle og uplettede valør, men var tilbøjelige til at harmonisere de to handlemåder som samvirkende varianter af en fælles danskhed. I særdeleshed var enhver problematisering af modstandsbevægelsen tabu, hvorfor Aage Trommer med sin udforskning af jernbanesabotagens tvivlsomme reale militære betydning vakte veteraners og andres store vrede, selv om det ikke var nogen politisk kritik, han lagde frem.

I de første godt 30 år efter befrielsen havde fortørnelsen over det officielle Danmarks handlemåde især haft hjemsted hos kommunisterne – og per afsmitning også den øvrige venstrefløj – som ad den vej kunne fremstille magthaverne som suspekte og tilsvarende fremhæve deres egen rolle i kampen for frihed og demokrati. Tolkningen var unuanceret og blottet for indlevelse i aktørernes handlerum og motivverden og havde beskeden indflydelse. Mainstream-opfattelsen – at politikere og modstandsfolk nærmest trak på samme hammel – stod nogenlunde uantastet, indtil Hans Kirchhoff med sin afhandling om augustoprøret underminerede dens konsistens og logiske sammenhæng. For det første satte han ind med en begrebskritik, hvor ordet tilpasning blev erstattet med samarbejde eller ligefrem kollaboration, en internationalt

anerkendt term, som i en dansk kontekst nok var effektiv og provokerende, men ikke manipulerende eller fordrejende i forhold til de reale motiver, handlemåder og begivenheder under besættelsen. For det andet viste han med sin begivenhedshistoriske analyse, at samdrægtigheden langt hen var en efterrationalisering på illusorisk grundlag. Mobiliseringen til masseaktioner og overgangen til departementschefstyre markerede en indre dansk konflikt, ikke en ny logisk fase i en stilltende forståelse om at modstå besættelsesmagten på forskellige, men komplementære måder.⁵ Afhandlingen var et genuint stykke historisk revisionisme. Den lå uden for både den hidtidige konsensus og DKP's alternative, selvlegitimerende fortælling. Den var imidlertid ikke neutral, men klart anti-establishment i sine politiske konnotationer. Dermed var den i samklang med en bredere tendens i perceptionen af besættelsestiden.

Et markant symptom på dette var begivenhederne i København under fejringen af 40-året for befrielsen d. 4. maj 1985, hvor statsminister Poul Schlüter under sin tale på Rådhuspladsen blev mødt med ikke blot heftige protestråb, men også kasteskyts fra venstrefløjselementer. Antagelig var det såkaldte autonome, der gav tonen an, men det er tankevækkende, at de slap så let af sted med det – at respekten for regeringschefen og ytringsfriheden ikke var større i den forsamlede mængde som helhed. Det skal på den anden side huskes, at Poul Schlüter og hans politik på dette tidspunkt ikke nød dén folkelige respekt og tilbageskuende accept, som senere blev ham til del. I den aktuelle sammenhæng er det vigtigste at bemærke, at 4.-5. maj og besættelsestidens historie i vide kredse ikke – længere – blev betragtet som et nationalt samlingspunkt, men en naturlig referenceramme for indre dansk konflikt.

Kirchhoffs lærde forskning og balladen på Rådhuspladsen har ikke umiddelbart noget med hinanden at gøre, men kan betragtes som punkter i det spændingsfelt, som den almene offentlige bevidsthed og erindring om besættelsestiden udgør. I dette felt opstod en ny tilstand: For det første var besættelsestidens historie ikke længere sakrosankt og tabubelagt, i hvert fald ikke i samme grad som før; for det andet blev området genstand for en såvel offentlig som faglig opmærksomhed, der i bredde, mangfoldighed og detaljeringsgrad langt overgik den allerede meget betragtelige litteratur fra de første 40 år efter 1945. Besættelsestiden udviklede sig fra et fremtrædende tema til et megatema.

5 Claus Bryld: »Frihedsmuseet i fortid og nutid. Et bidrag til diskussionen om et nyt Besættelsestids - eller Modstandsmuseum«, HT 113:2, s. 560-63.

I HT blev den historiografiske udvikling fyldigt dækket af Palle Roslyng-Jensen i en række oversigtsartikler, først i anledning af de runde jubilæer i 1990 og 1995, derefter ved opfølgninger i 2001 og 2006. Den første artikel, »Den 9. april 1940 som halvtredsårsjubilæer. En oversigt« (91:2) beskrev 9. april-litteraturen, inkl. den forsvarspolitiske forhistorie op gennem mellemkrigstiden. De efterfølgende artikler handlede overvejende om litteraturen om selve besættelsestiden, herunder de begyndende overvejelser om de fem års betydning for det danske efterkrigssamfund, og herunder specielt den vågnende interesse for meta-historien, dvs. den samfundsmæssige og politiske brug af besættelsestidens historie i forskning og ikke mindst politisk offentlighed. Først kom »Befrielsesjubilæet og den nyeste besættelseslitteratur. Idealister og »materialister« i besættelsesforskningen« (95:2), dernæst »Besættelsesforskningen 1995-2001. En national eller en ideologisk historieskrivning?« (101:2) og endelig »Besættelseslitteraturen 2001-2006. Postmodernistisk variation og fortsat hausse« (106:1).

Roslyng-Jensen er selv besættelsestidshistoriker, og da artiklerne blev publiceret i HT, et faghistorisk hovedorgan forankret i universitets- og arkiververdenen, altså den akademiske historiografi, er det naturligt, at en god del af opmærksomheden rettede sig mod den kumulative vidensudvikling, dvs. forholdet mellem de allerede grundigt udforskede og dokumenterede aspekter af besættelsestiden og de områder, som havde væsentlige lakuner i kortlægningen eller ligefrem lå uopdyrkede hen. Det var et mål for forskningen at frembringe et så komplet billede af perioden som muligt.

Men også besættelsestidshistoriografiens dynamik og drivkræfter blev drøftet i artiklerne. Ingen anden enkelt, tæt afgrænset periode havde påkaldt sig så stærk en interesse hos en voksende gruppe engagerede historikere, som skrev til et altid sultent publikum. Der var langtfra altid overensstemmelse mellem det mindedagsfejrende, følelsesstyrede publikum og den professionelle, fagligt ærekære del af forfattergruppen. Roslyng-Jensen nåede ikke desto mindre til den konklusion, at besættelsestiden var et centralsted for dansk selvforståelse og værdidebat. Dette skyldtes dels den nationale krise, som besættelsen i sig selv var, men også at den unormale situation satte rutiner og bindinger ud af kraft på mange forskellige planer og for mange forskellige grupper. Situationen kaldte på stillingtagen, valg og handlinger og muliggjorde flytning af politiske, økonomiske, institutionelle og mentale hegnspele, både kollektivt og privat. Dette har bidraget til ikke blot at fastholde eftertidens opmærksomhed, men at udvide den. Besættelsestiden

rummer tilsyneladende en uudtømmelig ressource af historiske emner og problemstillinger, men inden for en trods alt overskuelig og håndterlig kontekst, som giver den enkelte historie en genkendelig ramme.

Oversigtsartiklerne viser, at den besættelsestidshistoriske ny bølge først rullede ret langsomt, men tog til i fart. Ved 50-året for 5. maj udkom der naturligt nok en overvældende mængde lokal mindelitteratur. Den analyserende, problemorienterede litteratur omfattede forskellige enkeltkategorier såsom den officielle og folkelige mindekulturs historie; partigruppernes historiske selvforståelse og imagepleje; kollaboration over for modstand; firmaadfærd og andre økonomiske aspekter; Christmas Møllers rolle; sabotage og andre modstandsformer; kvinder i modstandskamp og hverdagsliv; og endelig »ofrene«, en kategori med adskillige helt eller delvis nye temaer som tysklandsarbejdere, tyskerpiger, frikorpsmedlemmer, DNSAP-medlemmers stilling efter 5. maj, foruden naturligvis politifolk og jøder. Dertil kom den begyndende debat om besættelsestidens videregående indflydelse på Danmarks historie.

I 2001-artiklen blev der set tilbage på blot fem års afkast af ny litteratur. Oversigten bevidner, at den historiske biografi i høj grad havde slået an. Også selvbiografi og erindring indgik. Foruden om enkeltpersoner, virksomme i mangfoldige sfærer af besættelsestidsmiljøet, var der blevet skrevet om pressens vilkår, om den nationale højrefløj, om kulturlivet under besættelsen, om DKP – nu ofte kritisk og ikke længere »indefra« – om 9. april etc., om retsopgøret, om redningsaktionen for jøderne i 1943, om krigsflygtninge, om besættelsesmagten og dens danske medhjælpere, om befrielsen, om erindringspolitikken, og naturligvis fortsat om modstanden og modstandsbevægelsen, hyppigere end før med fokus på intern konflikt og kontroversielle aspekter, i særdeleshed stikkerlikvideringerne, hvis lyssky facetter trådte tydeligere frem i lyset af de nylige borgerkrige i ex-Jugoslavien. Et fremtrædende og ofte velbehandlet tema var erhvervslivet, med drøftelse af grænsen mellem på den ene side legitim videreførelse af den normale økonomiske aktivitet og på den anden side en opportunisme, der måske placerede nogle erhvervsfolk på tysk side og ligefrem – i »Østrummet« – involverede dem i folkeretskrænkelser.

På tidspunktet for denne artikels udgivelse var der ikke længere tvivl om, at besættelsestidens historie ikke alene fortsat var et levende emne, men tværtimod var blevet styrket, efter at tabuer og positioner nedarvet fra krigens tid var eroderet bort. I den seneste oversigt i 2006 konstaterede Roslyng-Jensen, at de ovennævnte tendenser, ikke mindst behandlingen af erhvervslivet og det økonomiske samkvem med Tyskland,

fortsatte med at folde sig ud, suppleret af nye elementer. Inden for genren historisk biografi optrådte nu forfattere, som betragtede deres emne, den biograferede person, i et mere subjektivt lys. De søgte efter en anden mening i fortiden end den, som udsprang af individets virke i den givne kontekst. Det kunne være en transhistorisk, heroisk kvalitet. Det lyder umiddelbart som et margintalt fænomen, men aldeles isoleret var det ikke. Thomas Söderqvist, som blev dr.phil. på sin biografi over immunologen og nobelpristageren Niels Jerne, advokerede i bogen selv og i sit svar i HT (99:2) på kritikken af samme, for den eksistentielle biografi. Bernard Eric Jensen, mangeårig specialist i historiedidaktik og -teori, hævdede, ligeledes både i bogform⁶ og i »Faghistorikerens historiebegreb. Baggrund, kendetegn og virkninger« (104:1), at historieskrivningen, som den blev praktiseret af de fleste danske fagfolk på bl.a. universiteterne, var for fikseret på fortiden som sådan. Den ignorerede alt for nonchalant det almindelige, ikke fagligt skolede individs aktive brug af historien til identitetsdannelse og håndtering af omverdenen – en form for historieskabelse og -brug, som var både legitim, adækvat og endda mulig at teoretisere.

Om besættelsestidshistorien i HT skal yderligere bemærkes, at der naturligvis også blev bragt enkeltafhandlinger og talrige anmeldelser. Her skal alene nævnes Kirsten Lylloffs »Kan lægeløftet gradbøjes? Dødsfald blandt og lægehjælp til de tyske flygtninge i Danmark 1945« (99:1). Denne artikel var periodens mest læste og omdiskuterede i HT og påkaldte sig et langt større publikum end normalt. Den eneste nogenlunde nære konkurrent i denne henseende var Hans Vammens »Casino 1848« (88:2), som ved detaljeret analyse af de politiske begivenheder over nogle få dage i 1848 argumenterede for, at de nationalliberale, drevet af opportunistiske motiver og ved hjælp af manipulation med efterretninger, fremprovokerede den opstand i hertugdømmerne, som udviklede sig til første slesvigske krig.

Med samme brod mod tidligere historiske fremstillinger og til ubehag for almindelig dansk selvopfattelse dokumenterede Kirsten Lylloff gennem grundige arkivstudier, at der blandt de tyske flygtninge, der blev interneret i Danmark hen mod Anden Verdenskrigs slutning, var en påfaldende overdødelighed, i særdeleshed inden for den sårbare gruppe af små børn. Dette skyldtes ifølge forfatteren forsømmelser fra danske lægers og sundhedsvæsenets side, affødt af tidens modvilje mod tyskerne som folk. I den efterfølgende debat beskyldtes Kirsten Lylloff af en række stærkt dedikerede modstandere for ikke at tage højde for

6 Bernard Eric Jensen: *Historie – livsverden og fag*, Kbh. 2003, s. 67, 127, 382.

de svære vilkår og det høje stressniveau og for at ignorere de mange indicier for, at flygtningene i det store og hele blev behandlet anstændigt trods modviljen mod dem. Der var dog også mange meningsdannere og almindelige læsere, som tilsluttede sig placeringen af et direkte ansvar hos danske læger og myndigheder. Dette var i modstrid med det normale nationale selvbillede, men harmonerede med det store engagement i internationale menneskerettigheder, som var vokset frem gennem de seneste år, stimuleret af de stigende flygtningeproblemer og konflikterne om udlændingepolitikken, særligt med hensyn til Danmarks større eller mindre pligt til og mulighed for at tage imod og understøtte flygtninge og andre indvandrere. Dette var en vigtig del af baggrunden for, at en afhandling, hvis kildemæssige og hele empiriske grundlag var klippefast, kunne blive så omdiskuteret. Fortidens begivenheder og handlinger blev brugt som moralsk og politisk lærestykke.

Heri er ikke noget nyt, hverken generelt eller specielt med hensyn til besættelsestiden – tværtimod. Men netop derfor frembyder periodens litteratur om dette emne et righoldigt illustrationsmateriale vedrørende historiografiske udviklingstendenser. Gennem Roslyng-Jensens tætte og systematiske oversigtsartikler gives læseren mulighed for et klart og overskueligt om end indirekte indblik, som kan udnyttes i forhold til dette kapitels indledningsvis skitserede begrebsramme.

Besættelsestid og historiebrug

Den sproglige vending har kun påvirket besættelsestidshistoriografien i beskedent omfang. Periodens kilder inviterer ikke – har i hvert fald endnu ikke inviteret – til anlæggelse af et fornyet tekstbegreb, som anfægter den klare skelnen mellem levn og beretning og mellem udsagnet og genstanden, som udsagnet henviser til. I titlen på seneste oversigt bruger Roslyng-Jensen ganske vist vendingen »postmodernistisk variation«, men dette sigter til noget andet: de førnævnte værker, hvis forfattere benytter et faghistorisk, fortidsorienteret, sagligt *udtryk* til at opbygge et ahistorisk fiktivt *indhold*. Det sker typisk via en idealiserende narrativ om en person, der hører hjemme i en særlig historisk kontekst. Denne fungerer imidlertid primært som ramme for en fortælling, hvis kerne er det personlige mere end det samfundsmæssige. Det kan nok kaldes et postmoderne fænomen – selv om noget lignende er velkendt fra tidligere epoker – men har kun lidet at gøre med den sproglige vendingens nye forskningsmetoder som benyttet af Stephen Greenblatt og andre. Det almindelige indtryk er fortsat, at den akademiske besættelsestidsforskning står solidt plantet i den traditionelle historiske metodelære.

Derimod illustrerer besættelsestidslitteraturen som skildret af Roslyng-Jensen identitetspolitikken og »historiebrugens« stigende vægt i historieskrivningen på bekostning af det relevansbegreb, som Niels Thomsen forfægtede. Eksemplet viser imidlertid også, at spørgsmålet om relevans ikke lader sig besvare entydigt. På den ene side er der ingen tvivl om, at besættelsestiden i sig selv er et såre vigtigt historisk emne, og at vor forståelse af det øges i takt med, at flere og flere aspekter dækkes grundigere og grundigere. På den anden side er det en gammelkendt modsætning i historiefaget, at forståelsens sikkerhed nok afhænger af den detailviden, man besidder, men at mængder af detailviden kan blive til antikvariske fragmenter, hvis de ikke indgår i en løbende kreativ tolkningsproces af mere generel og abstrakt karakter. I tilfældet besættelsestiden er faren for en antikvarisk blindgyde vel ikke til stede, men problemet viser sig i en anden skikkelse.

De mange nye forskningsresultater på forskelligartede delområder af de fem års historie har som fortællinger potentialet til at tilfredsstille behovet for identitets- og værdibekræftelse via læserens indlevelse i en verden, der har desto større fascinationskraft, jo mere håndgribelig, personlig, eksotisk og dramatisk den bliver. Man kan næppe afvise muligheden for, at denne faktor medvirker til at forme den måde, også faghistorikere, også dem fra forskningsverdenen, skriver på. I både den akademiske institution og den almene offentlighed er historiefaget i højere grad end andre discipliner, der beskriver og analyserer samfundsmæssige forhold, under pres for ikke at blive »kedelig« og »ulæselig«. Dette hænger sammen med det »brugsaspekt« af historiefaget, som Bernard Eric Jensen så træffende har analyseret og udlagt ikke som en defekt, men et reelt, iboende træk ved i hvert fald en af de måder, faget faktisk praktiseres på. Roslyng-Jensen har i sine artikler flere gange noteret, at der er en modsætning mellem på den ene side forskernes systematisk-kritiske erkendelse af besættelsestidens historie og på den anden side den måde, den almene offentlighed opfatter perioden på; dette er givetvis rigtigt. Skellet mellem de to er dog ikke nødvendigvis hverken fast eller uigennemtrængeligt. Hvad der skrives som fakta, kan læses som fiktion.

Claus Bryld analyserede flere sider af denne spænding i »Fra A.D. Jørgensen til Erik Balling. Om nødvendigheden af at gentænke, hvad en historiker er« (92:2). Udgangspunktet var, at befolkningsflertallet i dag tilegner sig megen historisk viden, men at de overvejende gør det gennem tv, »tidens altdominerende historieformidlende medie«, som er særdeles autoritativt. Det intrikate forhold mellem forskning

og formidling var tidligere blevet drøftet af bl.a. Erslev, som fremhævede emotion, identifikation og drama som historieformidlingens appelform, hvilket jo passer perfekt til den moderne tv-serie henlagt til fortiden. Bryld så dette som en udfordring. Faghistorikeren skulle ikke opportunistisk lade sig absorbere af dette univers, men dog anerkende det som en opmærksomhedskrævende realitet, man måtte gå i dialog med og om nødvendigt kritisere. Det kunne der være god anledning til på grund af den politiske brug af historien. Hvor eliten før søgte at mobilisere nationens borgere, var det i dag mere almindeligt at efterbehandle traumer og søge forsoning – eller måske katharsis – i bearbejdelsen af fortiden. Eliten stræbte også efter accept af sine beslutninger ved at søge at bemægtige sig fortolkningen af fortiden, f.eks. gennem store offentlige arrangementer ved historiske mærkedage som 9. april og 5. maj.

Social selvhævdelse for samfundsgrupperne havde også tidligere været et mål, men i dag var dette aspekt ifølge Bryld præget af »refeudalisering«, dvs. hævde af stadig mere lokalt og socialt fragmenterede gruppemæssige interesser i en form, der endelig måtte være »ikke-totaliserende« og »historiepluralistisk«, alt sammen på bekostning af en bred, sandhedssøgende diskurs om samfundets tilstand, belyst gennem overordnet forståelse af historiens gang. Forestillingen om en »refeudalisering« passer nogenlunde på begrebet »identitetspolitik«, der benyttes i nærværende gennemgang, mens Niels Thomsens relevansbegreb bidrager til at definere alternativet til denne udvikling. Bryld sluttede dog sin diskussion af i en ganske optimistisk toneart, idet han nævnte eksempler på, at f.eks. underholdende tv-serier med historisk emne, når heldet er ude, kan være kunstnerisk lødige og kritiske og debatskabende i deres indhold.

Fra besættelsestid til samtid

Besættelsestiden, betragtet som anvendt historie, er ikke kun identitet, erindring og fascination, men også politik. Perioden lægger sig i den henseende i naturlig forlængelse af mellemkrigstidens udenrigs- og forsvarspolitik og lader sig selv forlænge videre i den umiddelbare efterkrigstids internationale allianceproblemer og derefter Den Kolde Krig og det politiske opgør herom efter 1989. Efterkrigsperiodens samtidighed indebærer, at behandlingen af den let politiseres, således også i HT. Det gjaldt ikke kun sikkerheds- og forsvarsspørgsmål o.l. Man kan ydermere nævne den økonomiske politik og velfærdsstaten. Som følge

af, at HT er et forskningstidsskrift, var det dog kun som undertoner, man mærkede det.

Tages sporet op, hvor det blev forladt for lidt siden, i oversigtsartiklerne om besættelsestiden, kunne Roslyng-Jensen i 2006-oversigten med rette ironisere over, at Anders Fogh Rasmussens bidrog til at vedligeholde interessen for emnet, da han i 2005, i en tale i anledning af 60-året for befrielsen, i energiske vendinger og uden synlige mellemregninger lagde afstand til samarbejdspolitikken og historikernes stigende tilbøjelighed til at forklare dennes rationale på et nyt grundlag. Nu, hvor den gamle konsensusopfattelse var væk, blev historikernes forståelse for og accept af kollaborationen mere iøjnefaldende. Den kunne ligefrem virke udfordrende, fordi forståelsesrammen ikke længere var national og harmoniserende, men pragmatisk og realpolitisk.

Statsministerens retoriske manøvre skulle understøtte Danmarks nye aktivistiske udenrigspolitik – med brug af også militære midler – og markerede vel desuden en stillingtagen i polemikken om Den Kolde Krig, hvor venstrefløjen blev beskyldt for *appeasement* eller det, der var værre, i forhold til Sovjetunionen. Fogh Rasmussens udfald kan dog også have været betinget af, at mainstream-historieskrivningens underforståede politiske verdensbillede havde ændret sig betragteligt fra 1980'erne, hvorved fortolkningsmulighederne faktisk blev mere åbne.

Det var nu slut med at anskue samfund og politik som styret af en klassebestemt dikotomi og magtkamp under vejledning af klare ideologier. For så vidt angår besættelsestiden, var Kirchhoffs disputats måske det sidste tydelige eksempel på dette. Efter hans demontering af konsensusmyten – og dermed også af DKP's modmyte – gik næste generation af historikere, helt i pagt med tidens overordnede tendenser, i retning af nuancering, differentiering, individualisering og indlevelse. Dette er konsistent med den i indledningen omtalte liberale vending. Mangfoldighed og liberalitet harmonerer indbyrdes – der er ikke identitet, men dog et valglægtskab mellem den identitetspolitiske og den liberale vending. En politisk dimension, der alene hører den liberale vending til, er også til stede. De historikere, der med flid fremanalyserede dele af erhvervslivets tvivlsomme adfærd under krigen, var ikke motiveret af en antikapitalistisk eller lignende holdning. Rammen for kritikken var nu respekt for det danske kapitalistiske samfunds etablerede legale og moralske institutioner, med behørig kritik af normbryderne, altså dem der gik for vidt, ikke af systemet. Den således forskubbede dagsorden åbnede mulighed for, at den borgerlige statsminister kunne lægge afstand til samarbejdspolitikken, nemlig i det omfang denne var gået for vidt ifølge de nye kriterier.

Teknologi og økonomi i det moderne samfund

En af tidens nichediscipliner, teknologihistorien, frembyder et eksempel på, at den liberale vending ikke gik ud på at skifte mening og afsværge gamle holdninger, men på at skabe en ny platform. I Jan Pedersens oversigtsartikel »Ny dansk teknologihistorie: En kort oversigt og diskussion« (96:2) skildredes modsætningen mellem den tids teknologihistorikere som gående mellem på den ene side en kontekstualistisk og socialkonstruktivistisk forståelse af teknologiens udvikling og på den anden side en økonomisk-historisk tolkning. Den antikapitalistiske, arbejdsproceskritiske udlægning blev slet ikke nævnt; den blev nemlig, skal det tilføjes, i det store og hele afsluttet i løbet af 1980'erne. Dens analytiske indsigter er blevet videreført i nyere teknologistudier i f.eks. sociologi, men nu med system-optimerende sigte. Den teknologihistoriske vækkelse i 1990'erne må i det hele taget opfattes som led i den stærkere fokusering på innovation i mange forskningsfag så vel som i politik og i medierne, efter at det store efterkrigsopsving afløstes af krise i 1970'erne og af søgen efter et nyt vækstparadigme fra 1980'erne og videre frem.

Den liberale vending sås endvidere i udforskningen af den økonomiske politiks historie, idet der dog ikke er meget materiale i HT at bygge på. En artikel af Kai Mohr Petersen, »Finanslovs-krisen 1929. Den historisk-politologiske diskussion om årsagerne« (93:1) byggede, for HT temmelig usædvanligt, på politologisk magtspilsteori, og var absolut *sine ira et studio*. Også en artikel af Søren Borchsenius, »SV-regeringens forudsætninger og forløb« (104:1), om SV-regeringens svaghed og fald i 1979, undersøgte det politiske spil på et tilnærmelsesvis værdineutralt grundlag, idet dog målsætningen om at finde et ansvarligt og bæredygtigt, nogenlunde langtidsholdbart kompromis for tidens pre-kære økonomiske situationer var en form for bærende værdi, med fagbevægelsen som den genstridige »anden«.

Hasse Andersen skrev i »Stagnation eller dynamik? Den økonomiske udvikling i Danmark i 1950'erne« (99:1) ikke i første række om politiske forhold, men derimod om de underliggende økonomisk-strukturelle mekanismer, der førte til det danske efterkrigstidsopsving. Balder Asmussen fremsatte senere i »Danmark i kapitalismens guldalder. Forholdet mellem den økonomiske politik og den samfundsøkonomiske udvikling i Danmark i 1950'erne« (104:2) en kritik af denne analyse, idet han på et tydeligt centrum-venstregrundlag – mere venstre end centrum – argumenterede for, at den økonomiske transformation i 1950'erne havde været mindre gunstig end hævdet af Hasse Andersen,

i væsentlig grad fordi datidens socialdemokratiske regeringer havde forsømt at føre en proaktiv, lånefinansieret, investeringsfremmende politik, men i stedet holdt sig til gamle fiskale ligevægtsdogmer. Det er symptomatisk – og helt i pagt med konsensus efter den liberale vending – at selv tidens mest kritiske, alternative, venstresnoede indlæg om økonomisk-politisk historie i HT benyttede den økonomiske vækst som sit succeskriterium.

Efter emnets natur interesserede både Søren Kolstrup og Klaus Petersen sig mere for fordelingen, med deres respektive forskningsoversigter vedrørende velfærdsstatens historie: »Forskning i velfærdsstatens rødder. Forskningsstrategier, resultater, huller« (94:2) og »Fra ekspansion til krise. Udforskning af velfærdsstatens udvikling efter 1945« (97:2). Men også disse artikler reflekterede den neo-konsensus, der blev undfanget på vejen gennem krisen. HT havde ikke før 1994 trykt noget større arbejde om velfærdsstaten, men forfatterne kunne trække på betydelige mængder litteratur både af international, herunder komparativ og teoretisk art, og om danske forhold. Det stod klart hos dem begge, at tidligere klassebaserede forklaringer – enten stillingskrig mellem arbejderbevægelsen og de borgerlige eller det kapitalistiske systems funktionelle behov for vedligeholdelse og pacificering af arbejdskraften – var utilstrækkelige og til dels uholdbare i lyset af den voksende viden om de begivenheder, som konkret havde skabt den moderne velfærdsstat, både før og efter 1945. I særdeleshed var billedet mudret med hensyn til, i hvilken grad og med hvilke motiver partier, der lå tydeligt til højre for midten, havde enten modsat eller tilsluttet sig opbygningen af velfærdsinstitutionerne, eller måske ligefrem selv, til taktisk ærgrelse for socialdemokraterne, havde iværksat velfærdslovgivning.

Midt i 1990'erne var velfærdsstaten blevet lyst i kuld og køn tværs over det meste af det politiske spektrum. Sejren har mange fædre, så en debat om, hvem der havde ophavsret, gik i gang. De nye bud strakte sig efterhånden lige fra filantroper og vækkelsesfolk til Dansk Industriforening. Søren Kolstrup og Klaus Petersen havde i deres respektive tolkninger et tydeligt forankringspunkt i arbejderbevægelsen, men erkendte villigt, at nuancering var på sin plads. Sidstnævnte var dog tydeligt kritisk over for det modsatte syn, da han anmeldte Jacob Christensens politologiske afhandling *Socialpolitiske strategier 1945-1972* (1998) (98:2). Han udlagde – plausibelt nok – centrum-højre-partiernes reformengagement i denne periode sådan, at de søgte indflydelse på det konkrete udfald, så snart det i de store linjer lå klart, at venstrefløjnen ville og kunne gennemføre reformer.

Ikke desto mindre, set fra en – stedse implicit – politisk synsvinkel var det jo positivt, at en af arbejderbevægelsens store sejre – på et tidspunkt, hvor bevægelsen ellers havde tabt pusten – var blevet *mainstream*'et og genstand for andre partiers og grupperes misundelse. Denne anerkendelse og respekt, som i gramsciansk forstand inkluderede arbejderbevægelsen blandt parthaverne i hegemoniet, afhang på det diskursive plan af, at man anerkendte et mere vidtgående politisk og værdimæssigt fællesskab, end man gjorde i den socialistiske ideologi før vendefasen i 1980'erne.

Ud over det brede fællesgrundlag og etableringen af velfærdsstaten som et historisk forskningsfelt mere end en politisk kamplads var der også forskelle og nuancer mellem de to forfattere. Den mere midtsøgende Klaus Petersen inddrog det forhold, at velfærdsstatens aktuelle problemer ikke blot var et politisk anliggende, men et led i dens historicitet – at den var truet af krise. Kolstrup, som har siddet i Venstre-socialisternes hovedbestyrelse og repræsenteret Enhedslisten i Folketinget, fandt det vel med denne personlige baggrund mindre relevant og mere vanskeligt at tage denne problemstilling op, men kunne til gengæld ved at trække på sin egen forskning betone den dybe samfundsmæssige forankring, som velfærdsstaten fik allerede omkring forrige århundredeskifte gennem »kommunesocialismen«, dvs. lokale politiske myndigheders gennemførelse af dele af arbejderbevægelsens velfærdsprogram. Denne pointe trak i retning af at befæste arbejderbevægelsens ledende rolle, men gjorde det uden at anfægte institutionens dybe forankring og klassernes – i det lange løb – fælles ejerskab til den. Begge de to forfattere har spillet væsentlige roller i den efterfølgende særdeles brede og omfattende udforskning af velfærdsstatens historie.

Den Kolde Krig

Den Kolde Krigs historie indtager en særstilling med hensyn til forholdet mellem forskningen, den offentlige opinion og den enkelte forskers underliggende samfundsmæssige og politiske anskuelser. Vurderet ud fra de seneste års begivenheder er det intet mindre end et minefelt. Uoverensstemmelserne og lidenskaberne er dybtfølte, og det hele bliver så meget desto mere voldsomt, fordi Den Kolde Krig har overtaget besættelsestidens plads som dét ene historiske felt, der mere end alle andre definerer den danske identitet og skiller fårene fra bukkene, hvad angår politik og moral. Sådan har det ikke altid været. I den periode af HT's historie, der behandles her, dominerer de træk, der

er blevet sammenfattet under etiketten ny liberal konsensus. Men bag kulisserne, glimtvis synlige, lurede de modsætninger, der i dag slår ud i en så uhørt bitter diskussion.

Den fredsommelige opformering af en ny relativ konsensus blev i 1995 sammenfattet af Carsten Due-Nielsen i oversigtsartiklen »Samtids-historie og politik« (95:2). Koldkrigshistoriografien havde internationalt og i Danmark udviklet sig nogenlunde, men ikke aldeles parallelt. Først kom de USA-loyale »traditionalister«. En »revisionistisk« modretning var USA-kritisk og venstresnoet. Den var ikke kommunistisk, men dens forståelsesramme rummede anerkendelse af USSR's interesser og forståelse for russernes negative reaktioner på en angiveligt uforsonlig amerikansk politik. 1970'ernes afspænding stimulerede en mere diffus »postrevisionisme«, som reelt lå tæt på traditionalismen, men åbnede for flere nuancer og mindre entydige domme.

I Danmark var der ikke en egentlig forskningsmæssig pendant til revisionisterne, men deres plads blev indtaget af meningsdannere på den politiske venstrefløj. Postrevisionisternes tankesæt vandt indpas i den danske forsknings mainstream. I 1980'erne begyndte enkelte forskere at opdyrke den danske udenrigspolitik historie under Den Kolde Krig og fandt, at den ikke kunne reduceres til refleks af tidens egentlige storpolitik, men rummede træk med rødder i mellemkrigstidens danske neutralisme og modvilje mod et stort forsvar. Dette svarede nogenlunde til en samtidig amerikansk »ny-revisionisme«, der problematiserede rationaliteten og rimeligheden i dele af den amerikanske politik og anerkendte oppositionen mod samme. Fra anden halvdel af 1980'erne trådte Poul Villaume frem som en markant skikkelse inden for tendensens danske variant, kulminerende med disputatsen *Allieret med forbehold* (1995). Hans artikel »Amerikanske flybaser på dansk jord i fredstid? En studie i Danmarks base- og stationeringspolitik i NATO 1951-1957« blev publiceret i HT i 87:2.

Due-Nielsen konstaterede, at nu, oven på en fase med stærk kritik under Den Kolde Krigs nye opblussen i 1980'erne og derefter murens fald, havde den gamle venstrefløj i politik såvel som forskning skiftet til fuld accept af NATO, både historisk og aktuelt, men med den ironiske drejning, som videreførte den revisionistiske pointe fra 1960'erne, at forbeholdene, modvilligheden og den latente pacifisme i et periferi-land som Danmark skam var noget godt!

For fagets veteraner, som typisk så noget andelede på tingene politisk, var det ikke helt let at forholde sig til dette. Tre oppositioner og et

fyldigt svar blev trykt i HT oven på Villaumes disputatsforsvar. Anerkendelsen dominerede, ikke mindst på grund af udvidelsen af kildegrundlaget og den derpå hvilende detaljerede rekonstruktion af uomtvisteligt vigtige historiske begivenheder. Også tesen og de argumenter, den byggede på, fremkaldte respekt, men ikke ubetinget. Et omstridt tema, som også kendes fra andre debatter om sikkerhedspolitik, var graden af oprigtighed og overbevisning målt mod graden af opportunisme hos ansvarlige beslutningstagere, her især socialdemokraterne. Ikke desto mindre var denne disputatshandling en form for *rite de passage*, som markerede, at venstrefløjen var blevet voksen, og at der nu var etableret en konsensusplatform, hvor forskningsmæssige og politiske nuancer kunne sameksistere i fred.

Og så var det alligevel ikke helt så enkelt. I 1997 udkom en anden opsigtsvækkende disputats om dansk udenrigspolitik, denne gang før, men også efter 1945, nemlig Bo Lidegaards biografi over diplomaten Henrik von Kauffmann (1888-1963), gesandt i Washington, som på grund af besættelsens afbrydelse af den normale orden kom til at spille en usædvanlig udenrigspolitisk rolle, langt ud over det diplomatiske. Efter d. 9. april benægtede han den danske regerings legitimitet, trodsede ordren om at vende hjem og traf aftale om baser på Grønland med amerikanerne. Efter krigen repræsenterede han Danmark i forbindelse med grundlæggelsen af FN og blev genindsat på sin post i Washington.

Man kunne forvente, at en biografi over en enkelt, selv nok så usædvanlig skikkelse fra udenrigstjenestens historie ville få lov at passere nogenlunde upåagtet, men omfanget af oppositionerne, som blev trykt i HT (97:2), var også denne gang overordentlig stort, over 70 sider inkl. svar. Lidegaard fandt, at Kauffmann også efter 1945 fik en betydningsfuld politisk rolle, idet han som diplomat var meget aktiv i forbindelse med Danmarks tiltrædelse af Atlantpagten og de forudgående forhandlinger med amerikanerne; i en sådan grad, at han sammen med nogle få andre i den politiske verden blev personligt udslagsgivende for, at NATO-medlemskabet gik igennem. Villaume, som var blandt opponenterne, blev ganske kontant imødegået af Lidegaard, som brugte udtrykket »vandene skilles«. Der var da også en betydelig konflikt – afstand er næsten for svagt et ord – mellem de to respektive udlægninger. Det var ikke primært et spørgsmål om nuancer eller om afvejning og prioritering af forskellige indflydelser på begivenhederne, men derimod om bevægelseslovene for det historiske univers, begivenhederne fandt sted i.

Villaume opererede med et politisk system domineret af valgte ledere, der traf beslutninger ud fra en foretrukken strategi, som hvilede stabilt på erfaringer, analyser og præferencer. Det var et spørgsmål om begrundede politiske valg inden for det repræsentative demokrati og organisationernes ramme. Et parti havde en linje, og denne linje kunne sættes igennem, også i udenrigspolitikken. Lidegaards tilgang, derimod, var med hans eget ord »aktørorienteret«. I en situation med et begrænset antal mulige udfald var det op til den enkelte person eller persongruppe at vinde indflydelse gennem de kanaler, som medierede beslutningsprocessen. Udsigten til succes afhang langt hen af de pågældendes talent og personlighed. Den snævert politiske organisation var ikke den eneste relevante arena. Også medlemmer af embedsværket, som Kauffmann, kunne være aktører i spillet. Vidtskuende enere, som Kauffmann, J.O. Krag og Hartvig Frisch, sørgede for at få Danmark med i NATO. Det afgørende var, om Danmark kom med eller ikke. Dette var ikke marginalt afhængigt af den større eller mindre imødekommelse af specifikke forbehold, men af, om de rette folk i den givne situation, individuelt eller i fællesskab, evnede at fremtvinge en beslutning, der faldt til den rigtige side. Man aner i de forskellige tænke måder de to parter forskellige baggrunde. Villaume havde sin i den nu reformerede venstrefløj, som hældede mod den politiske organisations ledende og formende rolle. Lidegaard var dengang aspirerende medlem af en embedsmandselite, hvis andel i den diskretionære magtudøvelse byggede på den daglige bureaukratisk indlejrede beslutningsrutine. I dette miljø kunne den rette person, embedsmand eller politiker, men uanset hvad en stor mand, få afgørende indflydelse på historiske vendepunkters specifikke forløb og udfald. Derfor var biografien også en naturlig genre at benytte.

For den foregående generation af (udenrigs)politiske historikere, som var dem, der generelt tegnede sig for oppositionen ved de to disputatsforsvar, må man formode, at den nye udvikling har været vanskelig at håndtere. Villaumes historieskrivning var, bortset fra en omvægtning fra offentligt politisk tankegods til grundigt kildedokumenterede enkeltbegivenheder i den politiske proces, metodisk kongruent med, hvad de var vant til. Udfordringen lå mest i den ændrede indholdsmæssige forståelse af skillelinjer og konflikter inden for den allierede lejr. Lidegaard var derimod mere på linje med den konventionelle opfattelse af NATO-medlemskabet som et nødvendigt og derfor i grundsubstansen ikke problembehæftet valg. Til gengæld var hans biografiske metode og anderledes systemforståelse vanskelig at have med at gøre.

Den lå uden for de gængse politologiske begrebsrammer uden at tilbyde et alternativ, ud over det noget magert formulerede »aktørtilgang«. Carl-Axel Gemzell skitserede i sin opposition, at denne tilgang godt kunne teoretiseres, men med kilder som Bourdieu og Foucault, dvs. ikke på en måde, man dengang var meget vant til blandt politiske historikere.

De flersidige modsætninger ændrer ikke ved, at der skete en relativt harmonisk udvikling af fagfeltet, hvor enkelte nye tendenser blev koopereret ind. Der var betydelige divergenser, herunder af politisk art, som det ikke var *comme il faut* at tale om, men også et stort fælles terræn. Det således udvidede *mainstream*-paradigme viste sig stærkt nok til at overleve politiseringen af forskningen i det følgende årti, hvor sprogbrobruken symptomatisk nok skiftede fra vendinger som dansk udenrigspolitik, sikkerhedspolitik eller alliancepolitik historie til det stadig nogenlunde neutrale »koldkrigshistorie« eller det mere smældende og suggestive »Danmark under Den Kolde Krig«. De ganske forskellige deltagere fastholdt som hovedregel, at de stod sammen på forskningsdebattens saglige grund. En enkelt central skikkelse, professor Bent Jensen, indgik ikke i dette fællesskab, men har tværtimod lagt stedse større afstand til majoriteten af kolleger i et forløb, der har sin egen samtidige historie, som ikke skal rekapituleres her. Det skal dog bemærkes, at Villaumes anmeldelse i HT af Bent Jensens bog *Tryk og tilpasning. Sovjetunionen og Danmark siden 2. verdenskrig* så langt tilbage som i 1988 (88:2) tegner konturen af den kommende konflikt og måske udgjorde en spire til den.

Anmelderen fandt, at bogens »egentlige værdi« lå i »den systematiske og dokumenterede gennemgang af sovjetiske ytringer om og til Danmark (og de øvrige nordiske lande) gennem de sidste 40 år«, uden at der dog her fremkom »nye og overraskende afsløringer« om Sovjetunionens politiske og militære pression, men kun »stort set kendt stof«. Anmeldelsen gav en sammenhængende og ret detaljeret kritik af bogen på et revisionistisk grundlag og sluttede med ordene: »Denne bogs emne er vigtigt og med en klar aktuel relevans. En skam at dens hovedtema og – især – sidetema gennemspilles så unuanceret og lidet overbevisende.« Bent Jensen havde før 1988 selv skrevet en usædvanlig lang række anmeldelser til HT, men har siden kun publiceret et enkelt bidrag, artiklen »Dansk Røde Kors' Ruslandsmission 1918-1919« (101:1). At kløften i koldkrigsforskningen blev grundlagt den gang i 1988, er spekulation; en kendsgerning er det imidlertid, at Bent Jensen i modsætning til andre førende koldkrigsforskere fra den generation

ikke fandt anledning til at ytre sig i HT i 1990'ernes omfattende debat med anledning i de to disputater.

I 1990'ernes koldkrigsartikler i HT var forholdet mellem Danmark og landets allierede, i særdeleshed USA, et dominerende tema. Dette gjaldt også uden for tidsskriftets rammer; ja, frem til i dag har arbejdet med USSR og Østeuropa stået noget i skyggen, med forskere fra SDU, heriblandt Bent Jensen, foruden Stalin-specialisten Niels Erik Rosenfeldt fra KU, som de vigtigste undtagelser. Det skal dog nævnes, at HT i midten af 1990'erne publicerede en vigtig afhandling af Carl-Axel Gemzell, som behandlede den militære trussel mod Danmark: »Warszawapakten, DDR och Danmark. Kampen för en maritim operationsplan« (96:1). Forfatteren udnyttede, at der oven på genforeningen meget hurtigt var blevet givet liberal adgang til de nu afsluttede østtyske arkiver; artiklen var et første resultat af arbejdet med et større nyligt indhøstet materiale vedrørende Danmark. Der var ikke tale om en komplet afrundet og nøje tilrettelagt undersøgelse, men om en i og for sig kildedetermineret rekonstruktion af udviklingen af Warszawa-pagtens søværts angrebsplaner mod Danmark, indskrevet i en kontekst af på den ene side overordnet militærdoktrin, på den anden side de store flådeøvelser, som gjorde planerne til en slags virtuel virkelighed.

Artiklen var på sin vis – efter hvad forfatteren selv oplyste – foreløbig og improviseret, men det var ikke det indtryk, læseren sad tilbage med. Den byggede videre på tidligere studier i tyske angrebsscenarier i nordlig retning, heriblandt den faktisk gennemførte *Weserübung* april 1940. Endvidere trak forfatteren på teorier og forskningslitteratur, som belyste de egenartede militær-politiske dynamikker, som udspillede sig mellem Warszawa-pagtens allierede lande, forskellige institutioner og forskellige hierarkiske lag. I højere grad end ét sæt sammenhængende, centrale overvejelser gjort inden for et nøjere afgrænset tidsrum formede disse processer de militære prioriteringer og planer, som lå til grund for det løbende beredskab. Anfægtelsen af den monolitiske perception af modparten på den anden side af jerntæppet udgjorde, foruden forfatterens egen nøgterne og afbalancerede tilgang til stoffet og vellykkede brug af teoretiske begreber, en væsentlig kvalitet ved artiklen. Historieforskning og politik kan ikke helt skilles ad, og det er heller ikke ønskværdigt, de bliver det, men med tanke på de senere års stærke politisering og den polemiske forms hyppige anvendelse i koldkrigshistorien, kan man godt mindes Carl-Axel Gemzells stil og metode med glæde.

Det moderne samfunds rødder

Selv for den relativt korte periode, som her drøftes, lader HT's dækning af dette meget brede emnefelt sig ikke detailanalyser eller blot beskrive overfladisk i sine hoveddele. I det følgende foretages en serie spredte, men dog målrettede observationer, i første række om måden, generelle samfundsforhold og klassiske samfundshistoriske emner blev fremstillet på for tidlig-moderne tid og 19. århundrede. Der fokuseres på bidrag med tydelig tolkningsmæssig profil.

I 1988 blev 200-året for stavnsbåndets ophævelse fejret. Ole Feldbæk skrev det følgende år en oversigtsartikel om landboreformernes historiografi: »Historikerne og landboreformerne Traditioner og problemer« (89:1). Dækningen var bred og indførende, men styret af en gennemgående problemstilling, nemlig hvorvidt reformerne primært blev igangsat fra oven eller fra neden. Feldbæk konkluderede både i denne artikel og f.eks. i sin *Danmarks økonomiske historie 1500-1840* (1993), at bevægelsen kom fra begge retninger, men at impulsen nedefra måtte tillægges afgørende betydning. Reformerne var et kerneelement i en bredere samfundsmæssig transition med frigørelse fra semi-feudale elementer og frisættelse af vækst- og velfærdsfremmende økonomiske energier.

Denne moderne økonomiske fremskridtshistorie med vægt på driftsreformer, institutioner og incitament, båret oppe af et modsætningsfyldt, men også komplementært samspil mellem sociale klasser, var endnu ikke et særsyn i 1989. I 1990 var hæfte 2 af HT et særnummer i anledning af 150-året for Den danske historiske Forening. Temaet var »Handel, kapital og kredit«, og de syv artikler lå i det store og hele på linje med Feldbæks fremskridts- og modernitetsdagsorden i artiklen det foregående år. I »Opdagelsernes plads i verdenshistorien. Varer, ædelmetal og tjenesteydelser i interkontinental handel før 1750« (90:2) betjente Niels Steensgaard sig af et ligefrem påfaldende modernistisk ordvalg, da han betonede, at »tjenesteydelser« udgjorde en markant og stigende andel af europæeres indtægtskilder i Asien. Hvad den brede term specifikt dækkede i det 18. århundredes Asiens-handel, blev ikke forklaret inden for rammerne af den relativt korte oversigt.

I »'Alle myne rent'. Bondekredit i 15-1600-tallet« (90:2) var Bjørn Poulsens tese, at kredit på landet, med almindelige bønder som kreditorer eller debitorer, havde et væsentligt større omfang, end man tidligere forestillede sig om et traditionelt samfund med begrænset pengeøkonomi. »[A]fgørende skridt frem mod en udviklet agrar kreditøkonomi fandt sted i det såkaldte 'lange 16. århundrede', perioden

fra 1400-tallets sidste årtier og frem til 1600-tallets første årti« (s. 271). Troels Dahlerup fulgte op på dette i konklusionen på særnummerets følgende artikel, »Kirke og kredit«, idet han i forbindelse med finansieringen af »bondefrigørelsen«, dvs. udskiftning og overgang til selveje, sidst i 1700-tallet konstaterede, »at ikke alene bybefolkningen, også bønderne var i ikke ringe grad vant til at operere med lånt kapital« (s. 292).

I de følgende år blev denne referenceramme oftere end før anfægtet og problematiseret og fortrængt af nye tilgange, som hvilede på andre præmisser. Tydelige eksempler er Peter Henningsens to artikler om det 18. århundrede. I »Den rationelle bonde. En historisk-antropologisk analyse af traditionalismen i dansk bondekultur« (100:2) argumenterede han for, at danske bønder helt frem til midten af det 19. århundrede var konservative, forandringsresistente og konformistiske. Sådan var kulturen i alle traditionelle landbosamfund, også f.eks. i Mexico i det 20. århundrede. Modellen havde sin oprindelse i studier i netop dette miljø. Den gjaldt, så længe landbrugsdriften ikke var integreret i en kapitalistisk markedsøkonomi. Her var individuel driftighed og foretagssomhed idealadfærden, som banede vejen til succes og anerkendelse. Før da var den »kognitive orientering« imidlertid anderledes. En efter moderne målestok irrationel, overdrevent risikosky adfærd gav god mening for bonden i et statisk ligevægtssamfund, hvor økonomien var et nulsumsspil. Man gav nøje agt på hinanden for at modvirke erhvervelse af upassende fordele på andres bekostning. Normerne var grundigt internaliserede og samfundet derfor defineret af sin kultur. Deraf fulgte, at den moderniserende transformation, modsat Feldebæks opfattelse, ganske ensidigt kom ovenfra eller udefra.

Peter Henningsen fortsatte i artiklen »Den bestandige maskerade. Standssamfund, rangsamfund og det 18. århundredes honnête kultur« (101:2) med at argumentere for et skarpt skel mellem det traditionelle og det moderne. Udgangspunktet var, at klassebegrebet ikke fandt anvendelse før industrisamfundet, eftersom de sociale skel før den tid ikke var økonomisk definerede. Henningsen fandt belæg for sin opfattelse hos flere velmeriterede historikere, men medgav på den anden side, at det meritokratiske rangsystem under enevælden indledte en overgangsfase, om end systemet i stor målestok var belastet af illiberal korruption.

At anskue perioden 1500-1800 som et fremmed, eksotisk land, i alle væsentlige træk anderledes end den moderne verden, var en synlig tendens i perioden, især hos den yngre generation af historikere. Allerede

fra tidligt i 1980'erne skete der, som Bernard Eric Jensen gjorde opmærksom på i »Kulturhistorie – et nyt og bedre helhedsbegreb?« (90:1), et opbrud drevet af skuffelse over den højmoderne »samfundshistorie« med dens teleologi og fremskridtstænkning. Særlig marxismen var en kilde til desillusion, idet den efter sit førhen så stærke tag i 1968-generationen både viste sig ude af stand til at opfylde de politiske forventninger og, når det kom til stykket, manglede evnen til at fungere som almen forståelsesnøgle. Den modsatte »borgerlige« samfundshistorie i sin traditionelle form var ikke et attråværdigt alternativ. Selv med en anden politisk valør var der for mange lighedspunker med marxismen, i form af fremskridtet, væksten og de sociale hovedklassers kampe og kompromiser, som hos begge retninger udgjorde historiens drivkraft. I sin oversigtsartikel »Forståelsen af det anderledes. Om Carlo Ginzburg og mikrohistorie« (101:1) henviste Palle Ove Christiansen da også, helt på linje med Bernard Eric Jensen, til »den stærke modernisme-kritik i 1980'erne«.

Kulturhistorie i nye former imødekom behovet for en mere nuanceret og pluralistisk historieskrivning, svarende til behovet for at give alle en stemme i et komplekst, stedse mere funktionsdifferentieret og segmenteret samfund. Historiefaget var dog ikke dermed blevet en passiv kilde til legitimering og bekræftelse for enhver, der havde et krav at gøre gældende på fortiden. Interessen for at komme selvstændigt til orde gennem historien var nok til stede – heraf tendensen til »bindestregshistorie« – men havde ikke afgørende betydning for hverken fagets egen indre identitet eller dets samfundsmæssige rolle. Det var tværtimod afgørende, at historiefaget fortsat kunne levere en sammenhængende forklaring på verdens gang; i modsat fald ville diversiteten blive til fragmentering. Værdien af at være parthaver i historien ville dale drastisk, hvis alle blot kunne fortælle deres egen historie uden at bekymre sig om helheden. De nye strømningers integrerende moment er derfor mindst lige så vigtigt som det centrifugale med henblik på at forstå historieskrivningens rationale og den nye niche, faget optog i et samfund under omstrukturering.

Den fælles referenceramme og samfundsopfattelse kan kort reduceres til, at samfundets udvikling ikke var låst på en fast kurs: Den senere tid var aldrig indfoldet i fortiden på en forudsigelig og mekanisk måde, og det måtte aldrig fremstilles, som om det forholdt sig sådan, end ikke i tilbageskuende perspektiv. Strukturel kausalitet og dynamisk, fremadrettet sammenhæng tabte i værdi som forklaringsmåde til fordel for indlevelse i aktørernes forestillingsverden og mentalitet under en given

tilstand. De netop citerede artikler om henholdsvis bondementalitet og stand og rang er ikke de eneste eksempler på overordnede forklaringsforsøg inden for denne ramme.

Andre forfattere kredsede om andre temaer, f.eks. »det magiske«, som kendetegn på den førmoderne anderledeshed. Skildringen af det magiske handlede om fortidens opfattelse af verden inden for en anden forståelsesramme end den moderne kombination af fornuft, naturvidenskab og rationel religion. Der fandtes – indskrevet i en overordnet religiøs kosmologi, men ikke reducérbar til denne – en overnaturlig dimension. Denne udgjorde ikke en forstyrrelse eller anomali, men blev opfattet som et sæt reale fænomener, der sammen med kristendommen udgjorde et sammenhængende verdensbillede.

Den anderledes forestillingsverden var ikke nogen ny invention, men var allerede i tidligere forskning blevet studeret grundigt. Dette gjaldt bl.a. heksetroen. Det nye var bestræbelsen på at vise de forskellige manifestationer af det magiske som naturlige og på de gældende præmisser adækvate kulturelementer i fortiden. De udgjorde kollektive mentaliteter, som styrede individernes adfærd og havde deres egen historie – deraf den »mentalitetshistoriske« bølge. Bestemte historiske episoder og litteraturen herom fik ikonisk værdi. Særligt kan nævnes Carlo Ginzburgs *Osten og ormene* (1976), en nøje kildedokumenteret beretning om en italiensk møllers mærkelige, religiøst uacceptable allegoriske verdensbillede i det 16. århundrede. Denne tekst blev for mange et sindbillede på, hvordan historie skulle skrives, selv om den i både indhold og stil lå langt fra, hvad nogen dansk historiker havde på tapetet.

Mens antallet af afhandlinger, som helhjertet fulgte kaldet fra mentalitets- og mikrohistorien var lille, viser nogle bidrag dog de nye tendensers indflydelse i HT. Morten Fink-Jensen skrev om »Ole Borch mellem naturlig magi og moderne naturvidenskab« (100:1). Fink-Jensen ville ikke i sin afhandling om denne pionér på især kemiens område i det 17. århundrede relativisere naturvidenskabens sandhedsværdi, men det var ham magtpåliggende at vise, at naturvidenskabens omdannelse af sit eget og samtidens verdensbillede fandt sted gradvis, med bibeholdelse af magiske elementer. Fink-Jensen var med andre ord i modstrid med Peter Henningsen, som dels satte et skarpt skel op mellem det traditionelle og det moderne, dels fandt, med bondetraditionalismen som målestok, at skellet mellem dem lå væsentligt senere end den naturvidenskabelige revolution. De to forfattere var imidlertid fælles om at afvise en tilbageprojicering af nutidens forhold på fortiden, altså en teleologisk historieforståelse.

Tyge Kroghs *Oplysningstiden og det magiske. Henrettelser og korporlige straffe i 1700-tallets første halvdel* (disputats, 2000) om straffesystemernes udvikling i Danmark under oplysningstiden fortjener også at blive nævnt i denne sammenhæng, eftersom den i titlen netop påkaldte sig »det magiske«. Det gjorde den, fordi de forskellige grusomme korporlige straffe ifølge forfatteren måtte antages at have et videre formål end afskrækkelse. De udgjorde en dramatisk ritualisering af det kristne fællesskab – eller rettere konsekvenserne af at forbryde sig mod dette. Ritualerne gik imidlertid ud over, hvad den religiøse lære i sig selv kunne retfærdiggøre, og var altså et eksempel på det magiske og dets betydning. Fire oppositioner mod afhandlingen blev trykt i HT (100:2). Ifølge opponenterne blev Kroghs tolkning ikke gennemført så dybt og konsekvent, som man kunne ønske, hvis tesen skulle overbevise. Groft sagt var det magiske mere led i indledningens og konklusionens rammesætning end et integreret element. Analysen var at betragte som en realhistorisk, arkivbaseret gennemgang af straffenes virkelige, konkrete omstændigheder. Opponenterne anerkendte altså den intendede tilgang, men angreb udførelsen. Bagved lå dog muligvis en skepsis over for overhovedet at hægte forståelsen af de førmoderne straffereformer op på et »dybt« mentalitetsbegreb som det nævnte.

Måske var kritikken et symptom på, at danske historikere var forholdsvis sene til at gribe og omsætte de nye impulser, idet mange af dem trods de skiftende dagsordener og vinklinger fortsatte med i praksis at hylde et mere traditionelt, progressivt historiekoncept. Bruddet med dette var i hvert fald næppe så konsekvent, som man kunne formode ud fra Bernard Eric Jensens og Palle O. Christiansens overordnede beskrivelser af de paradigmatisk skift. Illustrativ i den forbindelse er bl.a. Alex Wittendorffs rolle i debatten. Det gælder så meget desto mere, fordi han som lærer og vejleder for studerende og unge forskere var en af sin tids mest indflydelsesrige historikere. Wittendorff opponerede i HT (92:1) mod Jens Chr. V. Johansens disputats *Da djævelen var ude*. Tesen i denne var, at hekseforfølgelsernes afslutning markerede, at de førmoderne forestillinger slap deres tag i samfundet. Wittendorff hævdede derimod, at det magiske tankeunivers fortsat var særdeles livskraftigt og prægede mentaliteten, efter at man ophørte med at brænde mennesker dømt for hekseri. Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at Wittendorffs publicerede opposition var et udvidet essay, som ikke så meget gik ud på at attackere Jens Chr. V. Johansen, men koncentrerede sig om at forklare de teoretiske og metodiske aspekter. Wittendorff var nok bannerfører for mentalitetshistorien, men hans version var

forankret i en marxistisk præget grundforståelse af samfundsudviklingen med gramsciansk præg. Den inviterede til at tage den ideologiske og altså også mentale side af samfundet alvorligt og vie den stor opmærksomhed, men mandede ikke desto mindre ud i, at en rationel, materielt orienteret motivverden var ledetråd for en historisk udvikling hen mod et sekulariseret, velstående, teknologisk højtudviklet samfund. For denne opfattelse var han en del år tidligere blevet skarpt kritiseret af Michael Harbsmeier, som fandt anmeldelsens genstand, Wittendorffs bog med den sigende titel *Rejsen mod virkeligheden*, eurocentrisk og *whiggish*. I sit essay fra 1992 fastholdt Wittendorff tydeligt sit eget i sidste instans materialistiske verdensbillede ved at understrege, at det traditionelle samfunds bønner til trods for det stærke islæt af magi og overtro i deres tankeunivers var styret af økonomiske interesser i deres adfærd.

Michel Foucault: Idol eller blot ikon?

I den førnævnte debat om strafformerne, med udgangspunkt i Tyge Kroghs disputats, spillede hverken Michel Foucaults version af straffenes historie (1975) eller den af ham benyttede metode nogen rolle i opponenterens diskussion; påfaldende nok, eftersom Foucault hen over den her behandlede periode havde en overvældende stor og i forhold til den etablerede tradition stærkt udfordrende indflydelse på de socialvidenskabelige og historiske fag. Ikke bare en almindelig, men ligefrem en generationsbetiget tilbageholdenhed over for nybrudene udefra synes at have gjort sig gældende. Snart fremkom nemlig to artikler, begge affattet af unge historikere, som eksplicit lagde Foucaults retshistorie til grund.⁷ Peter Scharff Smith med »»For fangens elementaire moralske opdragelse«. Rationalitet, religion og modernitet set i lyset af det moderne fængselsvæsens gennembrud« (101:2) var den ene, og Signe Nipper Nielsen med »»Tvang er den sande Friheds Grundstøtte«. Civilisation og kontrol i den danske oplysningstids

7 Allerede i HT 14, 3, 1 (1982) havde Henrik Stevnsborg dog i »»Samfundets« og »statens« strafferetspleje. Lovgivning og praksis i københavnske prostitutionssager i slutningen af det 17. og begyndelsen af det 18. århundrede« henvist flittigt til *Surveiller et punir. Naissance de la prison* (1975). Hans konklusion vedrørende statens fulde overtagelse af retsplejen ved inkvisitorisk frem for akkusatorisk procesform var også farvet af Foucaults samfundsforståelse, men på en ret diffus facon og først til allersidst: »Allerede på dette tidspunkt [ved overgangen fra det 17. til det 18. århundrede] demonstrerede den absolutistiske stat sine umådelige rettigheder over for den enkelte undersåt. Og allerede på dette tidspunkt kunne de selvsamme undersåtter føle forandringerne inden for strafferetsplejen som en uheldssvanger og truende udvikling.«

strafforståelser belyst ved Kriminal-lovgivnings Kommissionen af 24. oktober 1800« (103:2) var den anden. Ingen af dem applicerede Foucaults teori mekanisk på deres emne eller sluttede sig entydigt til hans samfundsforståelse, men begge støttede sig til ham.

Kernen i argumentationen hos Foucault var, at oplysningstænkningen virkelig markerede et skift fra det traditionelle til det moderne, fra det magiske til det rationelle, fra det primitive til det teknificerede, men med et foruroligende twist: At overgangen ikke nødvendigvis var progressiv og human. Via institutioners og diskursers udvikling skete en – i sig selv retningsløs – overgang fra én form for anonym og decenteret magtudøvelse til en anden. Dette var det nye grundlag for samfundsforståelse via historien. Ingen på hegeliensk vis privilegerede aktørgrupper havde retten, moralen og historien på deres side. Foucaults tænkemåde tillod, at alle grupper kunne fremstilles som ofre for magten, men udelukkede på den anden side, at nogen gruppe kunne overtage magten. Den lagde dermed op til identitetspolitik frem for klassepolitik. Klassekampen var ikke alene forbi, som Francis Fukuyama på sin drillende og tvetydige facon hævdede, den havde aldrig fundet sted. En sådan »tom« ideologi kunne bruges af alle, der ville gøre deres krav på samfundet gældende. Den kunne også fungere som en manual eller retningslinje for de postmoderne teknokrater, der skulle få magtudøvelsen til at glide i det daglige. Det er ikke noget under, at det blev så indflydelsesrig en retning.

Bortset fra Henrik Stevnsborg i 1982 (jf. note 7) blev Foucault først nævnt i HT af Anette Faye Jacobsen i »Kontrol og demokrati. Træk af dansk børneforsorgs historie 1933-1958« (89:2). Hun påberåbte sig ham dog ikke som direkte grundlag, men henviste alene til ham via nyere »kritisk institutionsforskning«, som var »i opposition til tidligere forsknings tiltro til disse nye videnskabers og institutioners [dvs. kriminologiens, psykiatriens og filantropiens] humanisering af behandlingen af samfundets afvigere«. Der var ikke desto mindre tale om en positiv brug af tilgangen, dog med understregning af, at den gennemtrængende kontrol ikke var det eneste relevante fænomen i sammenhængen. Også den øgede demokratisering af politik og forvaltning måtte inddrages for at opnå et billede i passende balance.

En grundigere omtale af den nye forståelsesramme fremkom i forbindelse med medicinhistorien, et emne som efterhånden kom til at indtage en stor rolle i historiefaget. I sin oversigtsartikel »Lægestanden i historiografien og hvordan lægerne måske »virkelig« har været i det 19. århundredes Danmark« (92:1) lod Gerda Bonderup sig dog ikke

overbevise af Foucaults tolkningsramme, selv om hun erkendte, at ingen anden enkelt skikkelse i vor tid i så høj grad som han havde evnet både at inspirere og forarge. Det var i hendes øjne ikke en retvisende påstand, at lægestandens rolle var kontrollerende og disciplinerende; dens primære rolle var at behandle de syge. Med mindre nuancer og forbehold placerede Gerda Bonderup sig inden for et klassisk moderniserings- og modernitetsparadigme med vægt på statens interesse i en arbejdsdygtig befolkning og lægernes interesse i at danne en monopolbesiddende profession, der opnåede legitimitet i patienternes øjne ved deres kyndige og gavnlige arbejde. Hun konkluderede direkte, at de foregående årtiers antiautoritære medicinske systemkritik byggede på efterrationaliseringer, og at den almindelige befolkning slet ikke kunne genkende dette billede.

Tematikken blev også bearbejdet i »Bente Rosenbeck: Kvindekøn. Gyldendal 1987, og Kroppens politik. Om køn, kultur og videnskab. Museum Tusulanum 1992«⁸ (93:1), hvor Ida Blom og Nanna Dams-holt opponerede mod Bente Rosenbecks – ifølge deres kritik – noget ensidige og skævvredne, men også fortjenstfulde foucaultske udlægning af forholdet mellem moderne lægevidenskab og det moderne kvindebillede. Dettets undertrykkende sider hvilede i stort omfang på den patriarkalske magt, der var situeret i mandlige lægers til tider pseudo-videnskabelige udsagn om kvindelighedens essens. Denne konstruktion blev ofte, på grund af forskningsdiskursens stærke legitimitet, internaliseret i kvinders selvforståelse og derfra transmitteret videre i deres udadvendte holdninger.

Historiografi og teori

Den løbende fagudviklings principielle spørgsmål og problemer afspejlede sig som vist i en del af de historisk-empiriske artikler, men blev også dækket via bidrag om teori, historiografi o.l. Den store interesse for historiografi i den særlige betydning »historieskrivningens historie« var dog aftagende efter en opblomstring i de to foregående årtier, særligt med henblik på universitetsmiljøerne, jf. Bent Raymond Jørgensens artikel »Etablering af en dansk historiografisk forsknings-tradition 1975-1985« (94:2). En sælsom parallel hertil var den store entusiasme i fagmiljøet – dog ikke primært HT – for arbejderbevægelses og marxismens teori- og politikudvikling fra ca. 1870 til og med

8 De to bogtitler, *Kvindekøn* og *Kroppens politik. Om køn, kultur og videnskab*, udgjorde tilsammen B. Rosenbecks doktordisputats.

mellemløbetiden. Også dette emne havde en ca. tiårig blomstringsperiode for derefter hurtigt at visne hen. Man kan med rimelighed spekulere over, om parallellen er tilfældig eller betinget. Et overfladisk, men måske ret plausibelt argument for det sidste er, at historikermiljøet som helhed, venstrefløjen som helhed – og således *a fortiori* venstreorienterede historikere – var fagligt, politisk og identitetsmæssigt udfordret af 1970'ernes økonomiske og sociale krise. En af måderne at håndtere udfordringen på var at gå tilbage til fortiden, leve sig ind i denne og om muligt genopdage ressourcer og strategier, der ikke længere var synlige i den umiddelbart foregående tid. Måske lå der heri en terapeutisk stimulus til at tænke nyt og re-orientere sine aktiviteter.

Mens historiografibølgen ebbede ud, fortsatte en enkelt strømning i den længe endnu, helt op til nutiden, nemlig optagetheden af professor Erik Arups liv og værk. I perioden, som dækkes af dette kapitel, var der dog kun tre artikler, en af Inga Floto og to af Thyge Svenstrup, som handlede specielt om Erik Arup. Dennes næsten hypnotiske effekt på fagfællerne i de efterfølgende slægtled hører også til blandt de fænomener, som tigger på en forklaring, der dog vanskeligt kan blive andet end spekulativ. Man kan formode, at kombinationen af Arups store karrieremæssige succes, evige utilpassethed og stridbarhed, og et kontroversielt og ofte stærkt kritiseret, men ikke desto mindre hyppigt citeret *œuvre* danner grundlaget for fascinationen, som altså ikke kun er fagligt betinget, men trækker en del af sin næring fra det psykiografiske element.

Flere bidrag fokuserede på ikke dansk-orienteret historiografi og på historiografiske idealtyper, således Erling Ladewig-Petersens »Fra Niels Steensgaards verden. Betragtninger over nogle nyere verdenshistorier« (88:2), Jan Pedersens »Hjemstavn og verdenssystemet. Gilberto Freyres kulturhistoriske Brasilienstolkning« (101:1), Niels Brimnes' »Sammentræf og Hybriditet. To nøglebegreber i postmodernismens komplekse verdenshistorie« (102:2) og Michael Bruun Andersens »Det globalhistoriske brækjern. En analytisk udfordring af historien« (102:2). De tre sidstnævnte markerer – foruden den stigende interesse for, hvad man i dag normalt benævner globalhistorie – et skift fra overvejende at betragte fagets historie som kæder af inkrementel vidensfremgang inden for skiftende paradigmer, til et fokus på samtidige, helt eller delvis modstridende, men ligeberettigede analytiske og narrative modaliteter, i overensstemmelse med postmoderne tankegang.

Termen »postmoderne« ses i dag kun sjældent på tryk, men kan dog, på linje med det stadig ganske hyppige »diskurs«, anvendes som en

anerkendt, neutral betegnelse for et faktisk fænomen. Sådan har det ikke altid været. Begreber som de nævnte var kontroversielle signalord, som i nogles øjne havde positiv, i andres negativ betydning. Så sent som i hæfte 2005:2 af (svensk) *Historisk Tidsskrift* fungerede postmodernismen på godt og ondt som referencepunkt i en omfattende debat, i form af længere selvstændige artikler om vor tids historikeres forhold til kilderne. En sådan samlet konfrontation sås ikke i HT, men enkelte spredte tilkendegivelser viser, at den samme tvivl og uenighed herskede i danske historikerkredse.

Diskursanalyse som historisk metode blev diskuteret af Sebastian Olden-Jørgensen og Anne Løkke i »Diskurs for historikere« (101:1), hvor de efter en fælles introduktion gav hver deres bidrag. Udgangspunktet var Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips' bog *Diskursanalyse som teori og metode* (1999), en sammenfattende, til dels kogeboagsagtig fremstilling møntet på studerende, som ikke længere havde tid eller evne til at læse de bagvedliggende originalarbejder. Denne genre var dengang – sammen med litterære *highlights* samlet i kompendier – i færd med at blive en flittigt benyttet form for studiemateriale, byggede på to inspirationskilder: dels den velredigerede anglo-amerikanske *textbook*, dels de foregående årtiers hjemmestrikkede introduktioner til politisk økonomi, Marx etc. De to forfattere var ikke overvældende begejstrede for bogen, som de havde erfaringer med fra egen undervisning, men hilste det velkommen, at nogen overhovedet havde påtaget sig den opgave at skrive en generel introduktion. Olden-Jørgensen kritiserede den overdrevent normative og policy-orienterede tendens i bogen, men hilste i øvrigt diskursanalysen velkommen som et redskab blandt andre. Anne Løkke mente, historikere burde søge videre om bag bogens anvisende stil og opdage den historiefilosofiske dimension: diskursen som et analysefelt, hvor magtudøvelsen kunne anskueliggøres, à la Foucault.

Det tilsyneladende mest åbenlyst kritiske angreb mod postmodernismen var Niels Thorsens diskussionsbidrag »Europas historie i det post-modernistiske spejl« (92:1) om redaktøren Søren Mørchs indledende bind til samleværket *Det europæiske hus* (1991). Det sjældent humoristiske og veloplagte, men også sjældent rasende indlæg rettede sig dog ikke umiddelbart mod postmodernismen som videnskabsforståelse og verdensbillede, men mod den efter Thorsens opfattelse arrogante, selvtilfredse, euro-chauvinistiske tendens i bogen, hvis argumenter i det hele var slet funderede. Det er paradoksalt, at denne så stærkt artikulerede vrede mod postmodernismen kom til at rette sig

mod en euro-centrisk udgivelse, for euro-centrismens modpol, postkolonialismen, indgik netop som en stærk faktor i opformeringen af en postmoderne forskningsstil omfattende dekonstruktion, decentrering og anti-essentialisme.

Thorsens rubricering var dog ikke af den grund forkert, idet en del postmoderne forskningslitteratur er kendetegnet ved ironisk attitude, springende argumentation og svag systematik. Sidstnævnte svækkes til fordel for frapperende formuleringer, ofte til støtte for opportune, men postulerende vurderinger af skiftende sagsforhold. Følger man kritikkens udsagn, gjorde Mørch sig faktisk skyldig i disse postmoderne synder. Bd. 1 af *Det europæiske hus* var dog næppe af den grund et typisk postmoderne værk; episoden peger måske mest af alt på, hvor uafklaret situationen stadig var med hensyn til de nye tendensers valør og muligheden for at integrere dem i *mainstream*-forskningen. Dog ville det være en misforståelse at anse Thorsen for naiv med hensyn til, hvad han var oppe imod. Han kritiserede ikke Søren Mørchs angivelige postmodernisme ud fra en klassisk højmoderne position. At han stod et andet sted end her – måske i en form for kommunitaristisk kulturkonservatisme – fremgik med al ønskelig tydelighed af hans tidligere, mindst lige så ætsende kritik af Erling Bjøls trebindsværk *Vor tids kulturhistorie* i »Fra fællesskab til fællesmarked: »Vor tids kulturhistorie«s kultur« (81:2). Men også i dette tilfælde ser det ud, som om det især var vreden mod, hvad Thorsen opfattede som en facil *whiggishness*, der drev værket.

Indslagenes sporadiske karakter betyder ikke, at en aktiv og synlig debat om postmodernismen var fraværende blandt danske historikere, HT var blot ikke dens primære forum. Blandt højdepunkterne er det passende at nævne hæfte 50 af *Den jyske historiker, Findes historien – virkelig?* (1990), hvor hovedstykket og oplægget til de øvrige bidrag var Hans Hauges »Historiens vendinger. Sproglige, litterære, pragmatiske«, som – unægtelig forsinket – introducerede amerikaneren Hayden Whites nyklassiker *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* (1973) til et dansk publikum. White anskuede det historiske værk som et konstrukt. Værket kunne systematisk defineres som en ud af fire idealtypiske varianter inden for et skema, der omfattede ideologi, plotstruktur og argumentationsmåde, foruden værkets overordnede billedlige henvisningsmåde i forhold til den skildrede virkelighed. Det var ikke værkets større eller mindre faktuelle overensstemmelse med kilder – og bag disse: faktiske begivenheder – der bestemte dets kvalitet inden for denne forståelsesramme, men derimod

dets indre egenskaber, betragtet som »verbalt artefakt«. I princippet var det ikke anderledes end en roman, og Hauge lagde vægt på, at historie af samme grund ikke var en privilegeret diskurs med særligt krav på at repræsentere sandheden. Reaktionen var blandede, strækkende fra afstandtagen over for relativismen til indrømmelse af, at en vis ikke blot litteraritet, men fikticitet indgår i historieskrivning, hvilket dog ikke var nogen ny erkendelse.

Disse bidrag var ikke i udpræget grad båret af forargelse. Denne mangel blev der rådet bod på, da John Christensen og Henrik Stevnsborg i *Fortid og Nutid* 1993:3 satte ny gang i en »Historikerfejde«, der allerede i 1992 havde haft en forløber i dagspressen. I det nye debatoplæg tog de to forfattere bladet fra munden, idet de åbent bebrejdede historikerkollegerne deres »angst for det postmoderne« og hævdede, at det var både naturligt og nødvendigt, at fiktion og historie blev indarbejdet i hinanden, og at det subjektive, moralske engagement i historien ikke burde være tabu, men tværtimod anerkendes. Det virkede. I »Historikerfejde II« i *Fortid og Nutid* 1994:1 kunne man læse irriterede reaktioner fra fem forskellige forfattere, hovedparten tilknyttet Institut for Historie ved Københavns Universitet. Trods et mix af afstandtagen, imødekommelse og påstande om, at der ikke var noget nyt i sagen, blot en overdrivelse hos de to provokatører, var ingen af dem villig til selv at indtage en åbent postmoderne position, men heller ikke en klart traditionalistisk. I slutreplikken »Historikerfejde III« i *Fortid og Nutid* 1994:3 antydede Christensen og Stevnsborg da også, at det havde vakt moro hos dem at have udløst »et vist røre i de faghistoriske cirkler«.

Opposition og polemik

Trods manglen på koncentreret, åben polemik kan man næppe sige, at HT underpræsterede i sin dækning af den postmoderne udfordring sammenlignet med de andre tidsskrifter. I det hele taget var konflikt-skyhed ikke en fremherskende del af profilen. Som det allerede er fremgået, udgav man kritiske anmeldelser og åbne polemikker mellem to eller flere parter. Mange flere eksempler kunne nævnes, men kun få yderligere kan nå at komme med.

En hyppig anledning til kritik og diskussion var disputatsforsvarene. Opponentindlæggene blev trykt, når mulighed bød sig, hyppigt ledsaget af replik fra afhandlingens ophavsmand, eventuelt også duplik. Markante, ikke tidligere nævnte eksempler er Gunner Linds (95:1), Dan Ch. Christensens (97:1, 98:1) og Niels Lunds (98:2, 99:1) afhandlinger.

Periodens suverænt mest omtalte og omdiskuterede disputats, Thorkild Kjærgaards *Den danske revolution 1500-1800. En økohistorisk tolkning* (1991) blev også præsenteret og kritiseret i HT (92:1) gennem førsteopponent Ole Feldbæks indlæg, men de øvrige i alt ti oppositioner og kommentarindlæg knyttet til forsvaret, foruden Th. Kjærgaards svar, bragtes i *Fortid og Nutid*. Det er interessant at konstatere, at bogen ikke alene overlevede den stærke kritik, men fik væsentlig indflydelse: I Kenneth Pomeranz' kendte værk *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy* (2009) erfarer man (s. 13, note 24) med den engelsksprogede udgave af Th. Kjærgaards disputats som kilde, at ikke blot nogle forhold – som i andre lande – men samtlige forhold af betydning i Danmark i det 18. århundrede var i færd med at styre landet i en retning af relativt større indsats af arbejdskraft (i forhold til kapital og de knappe naturressourcer). Reverseringen af denne tendens ved bl.a. øget brug af kul som energikilde, var en af de centrale pointer hos Kjærgaard og senere Pomeranz.

Også almindelige anmeldelser var ofte omfattende og grundige. De kunne være skarpe, og det forekom, at bogens forfatter fik lejlighed til genmæle. Førnævnte Alex Wittendorff var usædvanligt aktiv på den front. I midten af 1980'erne gerådede han – sammen med Ingela Kyrre – i heftig forlænget diskussion med Leif Grane efter at have bedrevet en omfattende kritik af dennes *Evangeliet for Folket. Drøm og virkelighed i Martin Luthers liv* (1983) (86:1+2, 87:1). De to kritikere fandt, at forfatteren foran et socialhistorisk bagtæppe udfoldede et idealistisk og personcentreret historiesyn og i sidste instans tolkede Luthers historiske betydning ud fra en konfessionel, dvs. religiøst-ideologisk, position. Wittendorff reagerede selv (88:1) på Michael Harbsmeiers tidligere omtalte negative anmeldelse af hans *Rejsen mod virkeligheden*, og atter i 1992 (92:2) på Mikael Venges meget kritiske og temmelig sarkastiske, men dog ikke udelt negative anmeldelse af hans *På Guds og Herskabs nåde – 1500-1600*, Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie bd. 7 (1989). M. Venge havde foretrukket et stærkere islæt af traditionel politisk og social-økonomisk historie; han havde selv tidligere dækket en del af samme periode i *Gyldendals Danmarks historie. Tiden 1340-1648*, bd. 2.1, 1340-1559 (1980). Wittendorff mente, at anmelderen ikke havde fulgt med i den faglige udvikling og impulserne fra udlandet, herunder mentalitetshistorien. Sådan kunne der være så meget. Når selv formodet ærekære og fagligt selvsikre forfattere undlod at tage til genmæle mod kritik, skyldtes det vel bl.a., at de skelede til et balancepunkt. Hvis blot rosen var stærk og omfattende nok i en del af anmeldelsen,

kunne der falde ganske barsk kritik i andre dele, uden at man fandt det rimeligt – eller måske især socialt acceptabelt – at give igen.

Dansk identitetshistorie

De fleste af den tids mange store samleværker blev grundigt og systematisk anmeldt i HT. Et noget anderledes eksempel end Politiken og Gyldendals generelle Danmarkshistorie, som var henvendt til et bredt publikum, var det mere specialiserede projekt *Dansk identitetshistorie* 1-4 (1991-92). Under medvirken af ti forfattere fra forskellige humanistiske fag, især historie og dansk litteraturhistorie, belystes en række forskellige facetter af nationalbevidstheden i perioden 1536-1990 i enkelte, ikke sammenknyttede afhandlinger trykt i periodisk ordnede bind. Efterfølgende kom et mindre, sammenfattende bind: Flemming Lundgreen-Nielsen (red): *På sporet af dansk identitet* (1992). De to første bind af det egentlige værk, som redaktøren, Ole Feldbæk, selv havde bidraget betydeligt til, blev anmeldt af Bernard Eric Jensen (92:2). Eller rettere, de blev underkastet diskussion. Teksten, som strakte sig over godt 20 sider, efterfulgtes af replik fra Feldbæk og duplik fra Jensen og var sat op under rubrikken »Diskussion«, ikke »Anmeldelser«. Der var tale om en usædvanlig hård vurdering af bogværket og en vidtgående uenighed. Bernard Eric Jensens senere oversigtsartikel »Dansk identitetshistorie« (95:1) var endnu et stærkt kritisk indlæg, denne gang vendt mod bd. 3-4 af *Dansk identitetshistorie* foruden andre værker om emnet.

Kritikken af de to første bind rettede sig mere end noget andet mod dansk historieskrivnings teoretiske niveau, som det præsenterede sig ved fagets førende skikkelser, i dette tilfælde Feldbæk. Bernard Eric Jensen bebrejdede ham, at det identitetshistoriske projekt var underteoretiseret og savnede begrebsafklaring. Den altovervejende empiriske tilgang havde ført til, at nogle bidrag var gentagelser af allerede kendt viden. Med henvisning til et svensk komparativt projekt om kollektiv identitetsdannelse efterlyste Jensen inddragelse af det diskursive niveau i udforskningen af emnet, et punkt, som han fremhævede endnu stærkere i sit gensvar til Feldbæk. Her hævdede han direkte, at nogle af analysernes kildelæsninger ikke var så sofistikerede og dybtgående, som man kunne forvente med den igangværende metodeudvikling på området.

Ole Feldbæk blev formentlig dybt såret over kritikken, i hvert fald reagerede han med den diskrete, men samtidig synlige vrede, der lå i

som det allerførste omhyggeligt at titulere kritikeren, så det fremgik, at denne ikke var hverken professor eller doktor. Han imødegik kritikken ved at betegne kravet om meget teori, og teoretisk styring af projektet, som udtryk for en større interesse for kortet end for landskabet. Det ville have været en tvivlsom satsning i en situation, hvor det efter givne bevillingsaftaler handlede om på begrænset tid at publicere et brugbart resultat. Dermed kommenterede han også det forskningsbevillingssystem, som var i færd med at vokse frem. Det tillod ikke forsinkelse og kunne derved komme til at hindre fordybelse.

Værket lå i et historiografisk så vel som politisk brydningsfelt. De fleste af samleværkerne befandt sig i en helt konventionel, nærmest universalhistorisk eller i hvert fald almenhistorisk genre. Det gjaldt i særdeleshed de generelle danmarkshistorier, men også flerbindsfremstillingerne af brede, bærende samfundsområder eller institutioner, som *Danmarks økonomiske historie* (98:1) og *Dansk udenrigspolitikshistorie* (103:2), kan med rimelighed henregnes til denne gruppe. I den anden ende af spektret finder man specialiserede fremstillinger, som i flere bind og lang tidsudstrækning dækker enkelte specialområder. Disse spiller en væsentlig rolle i en bredere historisk kontekst, men kan med fordel analyseres separat som f.eks. jernbanehistorie, toldhistorie, skattheorie, søfartshistorie. Disse emner, som alle blev behandlet i bindsvære serier i perioden, kan fremstilles på grundlag af velafgrænsede kildekomplekser. En særligt engageret forfatter- og læserkreds kan samles om dem, foruden at de har en mere almen interesse som referenceværker.

Identitetshistorien befandt sig – sammen med det tidligere omtalte seksbindværk *Det europæiske hus* (1991-92) – i en gruppe for sig. Mens de andre grupper er bestandige og forholdsvis stabile i formen, selv om indholdet kan skifte, er identitetshistorie et mere forbigående eller i hvert fald mere specifikt situeret fænomen. Knud J.V. Jespersen indledte i 1997 en anmeldelse i *Historie* med, at identitetshistorisk forskning, et ekspansivt felt siden slutningen af 1980'erne, blot var en undseelig dansk betegnelse for nationalismeforskning (s. 177), jf. også Anders Leegaard Knudsens drøftelse citeret ovenfor. I sin korte artikel om identitetshistorie i den *Store Danske Encyklopædi* var Henrik S. Nissen ikke helt enig heri, idet han endte med at slå fast, at identitetshistorie emnemæssigt er nært forbundet med nationalismeforskningen, men altså ikke det samme. Distinktionen kan vel præciseres på den måde, at den nationale identitet udgør den dybdeinternaliserede og kulturskabende følelse af at tilhøre en nation, mens nationalisme som begreb

har et stærkere islæt af mobiliseringsaspektet og de operationelle ideologier, som, byggende på nationalfølelsen, tjener til at underbygge statens og elitens legitimitet og indre og ydre magt.

Knud J.V. Jespersen havde i øvrigt ret i, at den tids identitetshistorie var en dansk variant af en bredere bølge inden for forskningen. En række af de fortsat aktuelle og anerkendte arbejder på området, af f.eks. Anderson, Gellner, Smith og Hobsbawm, blev udgivet i 1980'erne og -90'erne. Dette forklarer dog ikke, hvorfor bølgen kom på netop den tid, eller hvorfor modtageligheden var så stærk i Danmark, som tilfældet var.

Identitetshistorien i 1990'erne kan tjene som et billede på dansk historieskrivnings stilling og udviklingsretning. Den var delvis betinget af den almindelige samfundsmæssige situation. Udefra begyndte globaliseringen at trænge sig på, en udvikling, der blev fremskyndet af afslutningen på Den Kolde Krig og fortsættelsen af den europæiske integration. Under indtryk heraf blev det nationale perspektiv ikke mindre, snarere mere betydningsfuldt og interessant, eftersom nationalstaten fortsat ville være kombineret transmissionsled og buffer mellem samfund og international omverden. Skulle den funktion opretholdes og styrkes, var det meningsfuldt – også gennem historien – at søge en fælles forståelse og derigennem en fælles identitet. Historien er generelt – som Claus Bryld påpegede, jf. ovenfor – et egnet terapeutisk middel til at lægge forgangne fortrædeligheder bag sig til fordel for forsoning og fælleskab. Den fælles identitets rødder i fortiden kunne således hjælpe til at konsolidere samme identitet i dag.

Nationalhistoriske projekter har gerne en konservativ tone, men i dette tilfælde også en liberal. Globaliseringens pres var i særdeleshed af økonomisk karakter, tydeliggjort af det politiske omsving, som skete på den tid, med forstærket fokus på at holde økonomien i indre og ydre balance. Det nationale mobiliseringsprojekt var ikke længere bestemt ved en ydre trussel af militær art, med deraf følgende konservativ bias, men ved behovet for konkurrencedygtighed. Omkodning af den nationale bevidstheds begreb fra en individuel loyalitetsfølelse til en kollektiv, men fri og alsidig identitet harmonerer med den gældende identitetspluralisme i det sen- eller postmoderne samfund.

Den latente forening af traditionel og moderne historieskrivning gjorde identitetshistorie til en af de kanaler, hvorigennem førhen yngre og alternative, nu mere modne og reformerede historikere, kunne sluses ind i fagets konsensusmiljø, men uden at rette fuldkommen ind og opgive alle de fornyende elementer fra de formative år. Der var på en

gang noget etableret og noget alternativt på spil i emnet. Historikere, der ikke tilsluttede sig den identitetspolitiske dagsorden og verdensbillede, men ville fastholde et overordnet samfundsmæssigt perspektiv, kunne bruge den *fælles* identitetshistorie, danskheden, som en bro fra alternativ og opposition til mainstream og konsensus. Den nationale identitet var et mere komplekst og subtilt fænomen end den efter manges opfattelse utilstrækkelige og primitive samfundshistorie. Identitetshistorie var beslægtet med såvel mentalitetshistorie som politisk historie og inkorporerede dermed både nyt og gammelt.

Konklusion

Identitetshistorien var på flere måder illustrerende for fagets situation. Den kondenserer det billede af udviklingen i dansk historie 1988-2003, som i det foregående er skrevet frem på grundlag af stoffet i HT. Ved periodens begyndelse var faget stadig i en tilstand af opbrud oven på krisen i samfundets økonomi. Den traditionelle stat & samfundshistorie var blevet problematiseret i 1970'erne, og stabiliteten blev ikke umiddelbart genoprettet, da udfordrerne, den marxistiske teori og historiografi, viste sig ude af stand til at indfri sine løfter og dermed sendte mange yngre historikere ud på ny søgen.

Den metodiske og emnemæssige mangfoldighedsbølge, som fulgte, var en fortsættelse af de sociale energier, der udløstes under det almindelige opbrud i samfundet fra 1968 og videre frem. Derfor kunne Inga Floto i 1995, måske en smule post festum, men dog med nogen ret, tale om, at historie var en slagmark. I kraft af dels fagets indre logik og naturlige selektionsmekanismer, dels dets samfundsmæssige funktion var de integrerende kræfter ikke desto mindre stærke. Udbrydere og oprørere graviterede mod kernen, idet den øgede tilgang til rækkerne og de stigende bevillinger til de højere uddannelser dog i sig selv tillod en fortsat høj, ja stigende grad af diversitet i emnevalg. Den almindelige samfundsmæssige tendens til identitets- frem for klassepolitik som ydre form for social hævde og aspiration kunne derfor temmelig let diffundere ind i historiefaget.

Inga Floto havde derfor stadig ret, da hun i 2006 talte om frugtbarhed, alsidighed og metodisk pluralisme. Den del af de nye metodiske indslag, som hører under begrebet den sproglige vending, vakte imidlertid udtalt skepsis hos mange. Konflikten skillelinje gik i nogen grad mellem generationerne, men der var også en tendens til, at de historikere, der ud fra en klassisk-modernistisk position arbejdede med

traditionelle emner, som politisk og økonomisk historie, holdt mere fast i traditionelle teoretiske og metodiske anskuelser, eller ikke interesserede sig for alternativerne, fordi de anså dem for unødvendige. I det omfang danske historikere hældede til den empiriske side på bekostning af den teoretiske, forekommer det ligeledes sandsynligt, at de var disponerede for afstandtagen til netop disse teorier. Vurderingen beror på, at teorierne sås som en trussel mod kildekritikken, selv om det aldrig er godtgjort, at en sprogorienteret tilgang til kilder og emner åbner vejen for ustraffet at se bort fra kildekritikkens grundfæstede greb. Frygten for, at den sproglige vending indebærer, at kildekritikken ikke længere kan betragtes som den bærende og definerende historiske metode, synes dog berettiget.

Denne udvikling som helhed spejledes i HT. I kraft af antallet af artikler og ikke mindst anmeldelser ville det være underligt, hvis det ikke var tilfældet. HT har dog aldrig haft til opgave at gengive alle udbrud og fluktuationer inden for historiefaget i proportional skala. Redaktørerne har lagt vægt på alsidighed, åbenhjertige meningsudvekslinger og modtagelighed for nyt, men også på at bevare historiefagets identitet, dels ved kvalitetskontrol, hvilket er banalt og selvfølgelig, dels ved fortsat at sørge for publicering af artikler, der er traditionelle i form og metode og bygger systematisk videre på tidligere opnåede resultater. De har tilstræbt at tilgodese fornyelse og kritik, men på samme tid praktisere en inkrementel model, hvis præmis er, at indsigt erhvervet gennem forskning vokser fra år til år, fra tiår til tiår og fra generation til generation. For at undgå en splittet profil har man i den redaktionelle linje tilstræbt, at alle bidrag, også fra dissidenter, faldt ind i et næsten tidløst diskursivt fællesskab defineret ved traditionelle konventioner for argumentationsform, sprog og stil.

Dette giver tidsskriftet et konservativt præg trods emnemæssig diversitet, metodisk alsidighed og til tider heftig debat. Det giver også en tilstand af relativ ro og uforanderlighed. Inden for HT's ramme registreres og analyseres forandringens vind – det er jo formålet med det hele. Men med hensyn til virkningerne på faget selv føles vinden – under tidsskriftets vinger – mere som en jævn brise end en storm.